

חידושי בית הלוי על סוגיית חנוכה

לגאון הגדול מופת הדור

רבי יוסף דב הלוי סולוביצ'יק זצ"ל

ההדרה: עמיחי כנרתי

מהדורה ראשונה

יו"ל לקראת חנוכה תשע"ט

לכבוד יום ההולדת שבעים לא"מ ר' יוסף מרדכי בן ר' אברהם יצחק כנרתי נ"י,
יזכה להאריך ימים ברוב אושר, להמשיך להרבות תורה וחסד, ולרוות נחת ושמחה מכל
צאצאיו, אכ"ר

הערות יתקבלו בשמחה

0533 110970

esa@etrog.net.il

תוכן העניינים

הקדמה למהדורה

קונטרס בית הלוי על סוגיות חנוכה

נספחים:

נספח א': האם מחייבים חיוב משום חשדא כשלא מוטל עיקר החיוב

נספח ב': מצוה מתמשכת

נספח ג': כבתה אין זקוק לה

הקדמה למהדורה

הנה ידוע בשערים קונטרס החידושים על סוגיות חנוכה של הגאון האדיר מופת הדור הגרי"ד הלוי סולוביצ'יק זצ"ל מבריסק, בעל שו"ת בית הלוי זצ"ל, שנדפס יחד עם פירושו על התורה. ודבר שפתיים אך למחסור, וכל שנה בהגיע חנוכה יד הלומדים ממשמשת בדבריו החשובים.

"מאי חנוכה? דתנו רבנן!" ו"עוסקי תורתך" מתחזקים כנגד ה"זדים" כימים ההם בזמן הזה. וכל הצד הלמדני של סוגיות חנוכה מאיר ומשמח ליבות הלומדים לחיבת תורה ולחשק מצוה, לתת טעם חזק בכל קיום המצוה, בחינת "נר מצוה ותורה אור" ביחד. וכבר לימדנו המאירי ב"ק יז, א ש"המצוה מהודרת יותר כשיוצאת מפי היודע ענינה".

ובהיות שהגאון בעל בית הלוי זצ"ל דן כאן הרבה בעניני סברא, והניח מקום לדון בדבריו, אמרתי אכתוב הערות שבס"ד התחדשו בלימוד כדרכה של תורה, שבשפלנו זכר לנו, ומיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לאחרני.

והרואה יראה שגם ההערות שהערנו אינם בכל דבר מדבריו, אלא מה שהיה נראה לי הקטן לדון, ובעיקר בחידושים ובגדרים הלמדניים. "אין חכמה זו כחכמת התשבורת" (רמב"ן בהקדמה למלחמות), וכל עמלנו לנסות לראות איזו סברא תכשר (שם).

הובא כאן מהקונטרס (ע"י העתקה מפרויקט השו"ת) רק על סוגיית חנוכה ממש, ולא כל הקונטרס כולו, שיש בתחילתו ובסופו מעט הערות שאינן קשורות לחנוכה.

וזאת למודעי שזו מהדורה ראשונה, ויבוא על הברכה מי שיעיר וידון בדברי הגאון המחבר או בדברי ההערות, לעמוד על האמת, ויהיה לתועלת בעז"ה במהדורות הבאות.

כה דיבר תמיד אבי הישיבות רבינו הגר"ח זצ"ל לבנו: "שזה כל האדם לא להועיל לעצמו נברא, אלא להועיל לאחרני בכל מה שיוכל להועיל" (הקדמה לנפה"ח). ואם הועלנו כאן ואפילו מעט גם לאחרים והיה זה שכרנו.

עמיחי כנרתי

כסלו תשע"ט

בית הלוי על סוגיות חנוכה

אמר המחבר יען כי במדינות אלו ראיתי נוהגין ללמוד בימים אלו בשלושה דפין שבפרק במה מדליקין המדברים בהלכות חנוכה, וגם אנכי למדתי בעזה"י, אמרתי לכתוב כאן איזה הערות שנתחדש לי בעזה"ת בזה:

שם, כבתה זקוק לה. וכתב רש"י וזה לשונו, זקוק לה לתקנה, הלכך צריך לכתחילה לעשותה יפה דילמא פשע ולא מתקן. דקדוק לשון רש"י צ"ע קצת, דלמא כתב ולא מתקן, והוה ליה למימר שלא יחזור להדליקה.

והנראה דסבירא ליה לרש"י דאם יכבה לגמרי ליכא למיחש דיפשע בו, דהא אין לו מקום טעות וסברא להקל בו. ואם בשאט נפש יפשע ולא ידליק, הרי גם מעיקרא לא ידליק כלל. רק סבירא ליה לרש"י דגם כשעודו דולק עדיין רק שכבר הוא חשוך והולך וכבה שוב אין מקיים בו המצוה, דאז אין בו שום הידור והיכר למצוה, וככבה לגמרי חשיב, ולרב הונא דסבירא ליה דבכבה לגמרי זקוק גם בעודו חשוך צריך לתקנו, וחיישינן דיפשע בו כיון דעדיין הוא דולק יסבור שדיו בכך.

ועיין לקמן (דף מ"ד) דאיתא שם מסתפק מן הנר שכבה, וכתב רש"י דכיון שכבה והולך שוב אין בו משום מכבה. הרי דאע"ג דבגמרא נקט כבה, מ"מ סבירא ליה לרש"י דפירושו כבה והולך.

והנה לכאורה קשה להך מאן דאמר דסבירא ליה כבתה אין זקוק לה, דמאי שנא מהא דאמרין (שם כג) חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות משום חשדא, דזימנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בההיא נמי לא אדליק, וא"כ גם בכבה לגמרי יצטרך להדליק משום חשדא.

ובודאי אין מקום לומר דהך כבתה אין זקוק לה איירי רק בהיה הנר חשוך לחודא אבל עדיין ניכר שהיה דלוק¹ מקודם, דודאי דכבתה כולל גם נכבה לגמרי ואפילו הכי סבירא ליה לרב חסדא דאין זקוק.

¹ ואפ"ל שכוונת רש"י לתיקון הכיבוי, והיינו הדלקה גמורה.

² והיינו שאין כוונת רש"י "יפשע" מלשון פשיעה במזיד, אלא כמו עצלנות ומורה היתרא, וכע"ז כתב הרש"ש כאן.

³ וכן לקמן בסמוך (בד"ה והנה לכאורה) חוזר על חידוש זה שלא יוצאים יד"ח בנר דלוק אבל חשוך ואינו דלוק (מאיר) כהוגן. ונראה שכתב כך מסברא, ואינו מפורש בקדמונים שיש חילוק בכמה חזק הנר מאיר.

⁴ ואפ"ל שיש חילוק בין כבתה (עבר) לכבה (פועל הווה). וגם כבה לכא' תלוי בניקוד, ובניקוד קמץ פתח הוא עבר, ראה למשל תוספתא שבת ג, יג "כבה מותר לטלטלו".

⁵ היינו, דלוק כהוגן (לקמן).

⁶ מבואר שיש אופן שאינו מקיים המצוה ובכל זאת אין חשד, והוא באופן שדלוק אבל חשוך, והיינו "אינו דלוק כהוגן" כלשונו לקמן. נובאחרונים דנו האם כבר אין חשד אפילו אם ישאיר את הנרות במקומן כבויות לגמרי, ראה בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' מח שמועיל, ובערוגת הבושם סי' רד כתב שלא מועיל, וכן נקטו בחכמת שלמה לגר"ש קלוגר על השו"ע סוף סי' תעא ובשו"ת אהל משה לגרא"מ הורוויץ זצ"ל מפינסק ח"ב סוף סי' ה. ועלו בזה טענות שלא מהני להוציא החשד, ולא ודאי שיראו זאת אינשי וכו' ומה יחשבו וכו', וגם כתבו טענות בסברא, שיתכן שתקנו תקנה של דוקא

ולכאורה היה נראה דבאמת כו"ע מודים דצריך להדליקה משום חשדא, ולא פליגא הכא רק בעיקר חיוב המצוה, דרב הונא ס"ל דמצד המצוה מחוייב לחזור להדליקה, דס"ל דכן היה התקנה שיהיה דלוק כל משך הזמן כולו דוקא, ולדידיה גם בעוד הנר דלוק רק שהוא חשוק מוכרח לתקנו דאע"ג דאז ליכא חשדא דכל העובר רואהו ומכיר בו שהיה דלוק⁷ מכבר מ"מ מחוייב לתקנו משום עיקר המצוה וחיישינן שמא יפשע אז, ורב חסדא ס"ל דמשום עיקר המצוה אין זקוק לה, וממילא כל זמן שהוא דלוק א"צ לתקנו דהא ליכא חשדא, דמינכר דמקודם היה דלוק כהוגן, אבל כשכבר כבה מודה דצריך להדליקה משום חשדא. והא דלא חייש רב חסדא דילמא יכבה לגמרי ויפשע בו, ויותר קשה לרב דס"ל דגם בשבת מדליק בהם וניחוש שמא יכבה לגמרי ויהיה מחוייב להדליקו משום חשדא והרי לא יהיה יכול להדליקו בשבת, גם זה ניחא כיון דלדידהו ליכא חיובא משום עיקר המצוה, רק משום חשדא לחודא, לא חיישינן בו שמא יפשע כיון דגם אם יפשע לא עביד איסורא, דהרי אינו ודאי שיכבה והוא רק חששא בעלמא שמא יכבה וכמו דמבואר לקמן⁸. ועוד יותר י"ל דגם בשמנים הפסולים ליכא למיחש שיכבה לגמרי ואפשר דגם הם אינם כבים לגמרי רק שנעשה אח"כ אורם חשוק וכקרוי לכבות. וכן כתב הרמב"ם בפירושו המשנה הטעם של פסולי שמנים שיהיה אור הנר חשוק וחלוש, הרי דלא כתב כלל החשש דיכבה לגמרי. ומשום הכי מאן דס"ל כבתה אין זקוק לה משום המצוה, כשנעשה חשוק א"צ לתקנו כלל. אמנם צ"ע דברי הפוסקים שסתמו דבריהם וכתבו דאין זקוק לה, ולא כתבו דבכבה לגמרי יצטרך להדליקה משום חשדא⁹:

הנה בהא דחשש רב הונא ואסר בחול שמא יפשע, יש להסתפק אם חשש זה הוא רק בעיקר המצוה אבל למיחש שמא ע"י פשיעתו יחסר ההידור לא איכפת לן, או דילמא לכולהו חשש¹⁰. ונפקא מינה בזה אם רשאי להדליק לרב הונא נר אחד משמן כשר והנרות הנוספים בשביל ההידור בפסולים. ובודאי דלפי הסברא נראה דזה מותר גם לרב הונא, כיון דבידו שלא לעשות כלל ההידור ואינו מחוייב בו מצד עיקר החיוב, מהיכי תיתי נימא דניחוש בה לשמא יפשע. אמנם א"כ קשה דהרי רב הונא אמר סתמא דאין מדליקין בהם בין בחול ובין בשבת, ומשמע דחול ושבת שוים הם בדיניהם. דאע"ג דבחול האיסור משום שמא יפשע וא"כ אינו איסור רק ביש לו שמן כשר, אבל באין לו רק פסול הא ודאי דמחייב להדליקה¹¹, ובשבת האיסור שמא יטה וא"כ הוא איסור גמור וגם באין לו כשר אסור להדליק בפסול,

הדלקת נר במקום חשדא, ולא יועיל תללות שלט גדול באותיות גדולות: "הדלקנו נר חנוכה בצד השני" וכהאי גוונא אופנים שמוציאים מחשד (ועכ"פ יתכן שכאן יותר קל להוציא מה"חשדא", כמבואר בהערה לקמן שהוא חידוש לחשוש לחשדא כשכבר הדליק היטב ורק כבה. הערת הרב מרדכי פטרפריינד שליט"א).

⁷ והיינו, דלוק כהוגן (לקמן).

⁸ ד"ה בגמרא מאי טעמא, בשם המאירי.

⁹ ובספרי האחרונים דנו בזה טובא, האם לחדש חיוב הדלקה משום חשדא גם לפי ההלכה שקיי"ל "אין זקוק לה", ראה מה שציין להם בספר ימי הלל והודאה (לידידי הרב יוסף פאק שליט"א) פכ"ג הערה 8, ויש להוסיף לשו"ת אהל משה (לגאון רבי אלעזר משה הורוויץ זצ"ל אב"ד דפינסק) ח"ב סי' ה. וע"ע מה שדן טובא בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תלח. וראה מש"כ בס"ד בנספח כאן על הנידון של חיוב הדלקה רק משום חשדא כשלא מדליק או אינו חייב להדליק את עיקר החיוב.

¹⁰ בשפת אמת הסתפק כבר בעצם הדין של "זקוק לה": "ויש לעיין למ"ד כבתה זקוק לה אי גם בההידור זקוק לה", עיי"ש.

¹¹ מחדש שאפילו לרב הונא, אם אין לו שמנים ופתילות כשרים יכול להדליק בפסולים. וכ"כ כך גם לקמן בסמוך ד"ה קסבר כבתה. וכ"כ כבר הפנ"י והחת"ס כאן. אבל הרש"ש כא, א (בסוגריים) כתב אחרת: "דמשמע דאפילו אין לו שמנים ופתילות אחרים לא ידליק מאלו". ובאמת תמה שם על זה: "דהיאך שייך לומר שיבטלו חז"ל עתה בודאי מצות הדלקת נ"ח משום חשש ספק שמא לא ידליק כשתכבה", ועיי"ש. ובאבי עזרי סוף הל' חנוכה תמה, שאינו יודע מה הפשיטות לומר שהכשירו אם אין שמן אחר, ואולי פסלו בכל אופן, וסיים "ויש לעיין בזה".

מ"מ בפרטי דיניהם בודאי מוכרח דשויים הם, וכל מה דבשבת אסור גם באין לו אסור בחול אם יש לו שמן כשר, דהא כיילינהו לחול ושבת ביחד.

והנה הטור כתב בסי' רס"ד אין עושין פתילה בין נר שעל השולחן בין נר שדולק בבית בדבר שהאור מסכסך בהם. וכתב הב"ח שם דדעת הטור דאפילו אם נר כשר דולק אצל נר פסול על השולחן אסור, והמג"א שם¹² כתב דבכהאי גוונא לכו"ע שרי, יעויין שם. וא"כ להמג"א האיסור דנקט רב הונא בשבת גם באין לו כשר אינו רק אם יהיו כל הנרות מהפסולים, דבאחד כשר ליכא חששא דשמא יטה, וא"כ הא באין לו כשר להנוספים יכול להדליקם בפסול וכהאי גוונא הוא הא דאוסר רב הונא בחול אם יש לו כשר משום שמא יפשע, ועל כרחק גם כן אינו רק בכהאי גוונא, אבל אם אחד כשר יכול להדליק לכתחילה ההידור מהפסולים. אבל להב"ח הא מוכרח להיפוך, דכיון דבשבת גם בכהאי גוונא בעל כרחק אסור משום שמא יטה גם אם איכא נר אחד מכשרים, א"כ על כרחק דבחול אסור גם בכהאי גוונא, דחיישינן שיפשע בו ויחסר ההידור. וכבר כתבנו דלפי הסברא קשה לומר כן, ונסתייעו מזה דברי המג"א:

בגמרא, מאי טעמא דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה. לכאורה קשה דהא גם למאן דאמר דאין זקוק לה מ"מ מודה דעיקר המצוה לכתחילה הוא שידלק כל משך הזמן, וכדתניא מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ולהך מאן דאמר מפרשינן דהברייתא קאי לשיעורא, שצריך ליתן בו שמן כשיעור הזה¹³, וא"כ היאך רשאי להדליק בהני פסולים בשבת, והרי שמא יכבה ונמצא שלא דלק השיעור¹⁴.

וצ"ל דהך סברא דשמא יכבה אינו רק חששא בעלמא, ומשום הכי לא חיישינן ליה רק אם נאמר דכשיכבה יש עליו חיוב להדליקה, אבל למאן דאמר דאין זקוק לה לא חיישינן ליה כלל. שוב מצאתי כן במאירי¹⁵:

קסבר כבתה זקוק לה ומותר להשתמש לאורה. והקשו התוס' דילמא גם בשבת האיסור משום דכבתה זקוק לה, ותירצו דא"כ הוה ליה לומר סתמא אין מדליקין בהם בחנוכה, ומדאמר בין בחול בין בשבת מוכח דבשבת איכא טעם לאסור מה שאינו בחול. ביאור דבריהם, דאם כל האיסור הוא רק מטעם אחד דכבתה זקוק לה הוה ליה לומר סתמא כיון דאין שום נפק"מ בין חול לשבת, ומדאמר בין בחול בין בשבת מוכח דבשבת איכא טעם נוסף לאסור מה שאינו בחול, וחלוקים הם בדיניהם. והוא דבחול דכל האיסור משום שמא יפשע ולא יחזור להדליק, א"כ הא אינו רק אם יש לו שמן כשר אבל אם אין לו שמן אחר הא פשיטא דמחוייב להדליק. אבל בשבת דהאיסור משום שמא יטה א"כ גם באין לו שמן כשר אסור. וכן מבואר להדיא בלשון רש"י שכתב, וזה לשונו, "כבתה זקוק לה הלכך צריך לכתחילה לעשותו יפה דלמא פשע ולא מתקן ומותר להשתמש לאורה הלכך בשבת אסורה". דקדק רש"י בלשונו וכתב דבחול צריך לעשותו יפה, וזהו רק באם יש לו שמן יפה, אבל באין לו מה שייך לומר עליו צריך לעשותו כיון דאין לו מה לעשות. ובשבת כתב אסור דגם באין לו אחר אסור:

¹² ס"ק ד.

¹³ כ"כ רש"י, וברי"ף באר שאפשר לכבותה לאחר הזמן. וברמב"ם מבואר שני הפירושים.

¹⁴ וכן הקשו המאירי, הרש"ש ושפת אמת. וראה מש"כ בזה לקמן בעמ' ב ד"ה בגמרא אי נמי לשיעורא.

¹⁵ וזה לשונו: "ושמא תאמר לכולם אף על פי שאין זקוק לה היאך מתירין לו לכתחילה לעשות המצוה שלא כראוי. מתוך מיעוט הזמן לא חששו, **שסתם הדברים אינה כבה בשיעור זה**". וראה בס"ד בהרחבה במאמר נספח כאן בסוף המהדורה.

אמנם צ"ע דברי הטור שכתב בסי' תרע"ג כל השמנים והפתילות כשרים לה בין בחול בין בשבת כו' ולא חיישינן שמא תכבה ויחזור וידליקנה דאף בחול אם כבתה אין זקוק לה עכ"ל. מוכח מדבריו דאי הו"ל דזקוק היה צריך להיות אסור בשבת דשמא ע"י טירדא דחיובא ישכח וידליקנה. ולדידיה הא תשאר קושית התוס' דלמא גם בשבת הטעם משום דכבתה זקוק לה ומשום הכי אסור בשבת גם באין לו כשר, והנראה בדעתו דס"ל דעיקר הך סברא דיש לחוש דע"י טירדא דחיובא ישכח שהוא שבת וידליקנה תלוי בפלוגתא דאמוראי דלקמן (דף כ"ג) גבי שמן שרפה דרבה קאמר דבכל שבת אסור דמתוך שמצוה עליו לבערו גזירה שמא יטה, ולדידיה כמו כן הכא היה מקום לאסור בשבת אם נאמר דזקוק לה. אבל לר"ח דחולק לקמן על רבה וס"ל דבכל שבת שרי להדליק בשמן שרפה ולא ס"ל הך חששא דרבה ורק ביום טוב שחל בער"ש אסור משום דאין שורפין קדשים ביום טוב ולדידיה גם הכא אין לאוסרו בשבת גם אם נאמר דזקוק לה, ונאמר דרבה דמפרש הכא טעם דר"ה ס"ל כר"ח ומש"ה קאמר דר"ה דאוסרו בשבת גם באין לו ע"כ ס"ל מותר להשתמש לאורה.

ועוד יותר י"ל דמדברי ר"ה עצמן הוכיח רבא דס"ל כר"ח דלקמן מדקאמר סתמא דשמנים שאסור להדליק בהם בשבת אסור להדליק בהם בחנוכה בחול. וכבר מפורסם הקושיא דבשמן שרפה דאסור להדליק בשבת משום שמא יטה לרבה ובחנוכה בחול הא צריך להיות שרי דהרי דולק יפה, ומוזה הוכיח רבא דס"ל כר"ח דשמן שריפה מותר בכל שבת לבד ביום טוב שבער"ש ולא ס"ל חששא דרבה, ומדאוסר בשבת בפסולי שמנים גם באין לו אחרים מוכח דס"ל מותר להשתמש לאורה. אמנם עיקר הקושיא משמן שרפה לא קשה כל כך וכמו שכתבנו למעלה דר"ה לא קאי רק על המינים הפסולים ושמן שרפה הוא ממין הכשר:

והנה עיקר הסברא דבנר חנוכה חיישינן לשמא יכבה, ולכאורה יש לעיין דבנר שבת כתבו רש"י והתוס' דפסולי שמנים משום שמא יטה, ואמאי לא חששו לשמא יכבה וליכא שלום בית וכמו שחששו לו בנר חנוכה, והרי נר שבת חמיר משל חנוכה, דנר ביתו ונר חנוכה נר ביתו קודם. הן אמת דבתוס' ישנים לעיל כתב בשם הריב"ן דגם בשבת הטעם משום שמא יכבה, אבל מדברי רש"י ותוס' מוכח דלא סבירא ליה כן.

ועל כן נראה דהא עיקר החשש דשמא יכבה אינו רק חששא בעלמא, ותדע דהא למאן דאמר כבתה אין זקוק לה מותר להדליק בהפסולים, והרי מבואר בשו"ע¹⁶ שאם העמידו במקום הרוח לא יצא, וצ"ל דבהו אינו רק חששא בעלמא, ולא דמי למקום הרוח דקרוב לודאי שיכבה. שוב ראיתי במאירי¹⁷ שהקשה דאף ע"ג דאין זקוק לה מ"מ הרי לכתחילה צריך להיות דלוק כל השיעור, ואמאי שרי לכתחילה להדליק בפסולי שמנים, ותירץ דסתם הדברים לא יכבה תוך השיעור. וא"כ הא י"ל דגבי שבת דבסתמא מדליקין כמה נרות לכבוד שבת¹⁸ לא חששו לו שיכבו כולם, ורק בשל חנוכה דהמצוה רק נר אחד חששו לו שיכבה. ואף על גב דרב הונא סתמא קאמר דאין מדליקין בהם בחנוכה בחול, ובודאי דקאי על המהדרין שמוסיפין בכל יום, וגם כשמדליק בליל שמיני ח' נרות אוסר רב הונא להדליקם בהני פסולים משום שמא יכבה, והרי¹⁹ זה ודאי קשה להאמר דהאיסור שמא יכבה אחד מהם ויחסר לו ההידור שצריך להיות כמנין הימים, דהא ודאי נראה דבשביל חסרון ההידור לא היה אוסרו כיון דאינו מחוייב כלל לעשות ההידור, ורק משום דאם יכבה יחסר לו המצוה אסור, ומוכח דגם בשמונה נרות חששו שלא יכבו כולם ולא ישאר גם נר אחד דלוק. גם זה ניחא, דהא תיכף כשמדליק נר הראשון כבר קיים המצוה והנוספים אח"כ הם רק

¹⁶ ראה מ"ב סי' תרע"ג ס"ק כה.

¹⁷ הביאו רבינו גם לעיל ד"ה בגמרא מאי טעמא דרב.

¹⁸ שו"ע ורמ"א סי' רס"ג ס' א.

¹⁹ כ"כ לעיל ד"ה הנה בהא דחשש רב הונא ואסר.

להידור. ואי אפשר כלל לומר על אחד מן האחרונים שיהיה נחשב גם כן לעיקר המצוה כיון שכבר נסתלק מההוא גברא החיוב העיקר וקיים כבר עיקר המצוה. וממילא כשיכבה זה נר הראשון ויפשע ולא ידליקנה נתבטל עיקר המצוה. דאין לומר דאז נחשב להנשארים מעיקר המצוה, דהרי אין כאן לא הדלקה ולא הנחה, ולענין עיקר החיוב נחשבים כמו נר שהודלק לרשות לא לשם חנוכה²⁰ דאי אפשר לו להיות למצוה רק שיכבה וידליקנה²¹. ומשום הכי שפיר חששו לו לשמא יכבה הראשון.

וכל זה ניחא בחול דההדלקה הוא בשעת החיוב ושפיר שייך לומר דבראשון נסתלק החיוב, אבל בשבת דההדלקה קודם זמן החיוב והתחלת המצוה הוא אח"כ בשקיעה החמה, וא"כ כל הנרות שוים בהן ולא שייך לחלק בהם בין עיקר לנוסף וגם כשיכבה מהם כל זמן שיהיה אחד מהם דלוק יקויים עיקר המצוה ולשמא יכבו כולם לא חיישינן כלל, וא"כ הא מיושב קושית התוס' דמדאוסר ר"ה גם בשבת ואפי' כשמדליק שמנה נרות וכדומה ע"כ אין הטעם משום דכבתה זקוק לה רק ע"כ טעמו דמותר להשתמש לאורה. וצ"ל דס"ל להתוס' כמו שכתב בשו"ע סי' תרע"ג סעיף ב' דגם בכבתה בער"ש קודם קבלת שבת שעדיין הוא יום אין זקוק לה, דסבירא ליה דבשבת דמוכרח להדליקה מבעוד יום הוא אז עיקר זמן ומקיים אז המצוה²², ונמצא שבת וחול שוין בזה דהראשון העיקר והאחרונים הם רק הידור, והקשו שפיר:

כבתה זקוק לה, יש להסתפק להך מאן דאמר אם רק בכבתה הוא דזקוק לה, אבל היכא דנשפך השמן ונאבדה הפתילה לגמרי אם צריך להדליק בשמן ופתילה אחרת להשלים שיעורו הנחסר²³. ובודאי דיש מקום לומר דרק בכבתה הוא דזקוק לה דכשמדליקה חשיבא הכל אחת וכראשונה שבירך עליו דמיא. אבל אם נשפך לגמרי לא חייבוהו כלל להדליק אחרת, דרק נר אחד ופעם אחד תיקנו ולא שני פעמים.

ודוגמא לזה מצינו במסכת סוכה (דף כ"ז) דס"ל לר"א דאין עושין סוכה בחוש"מ דבעינן סוכה לשבעה ימים ומודה ר"א שאם נפלה שחזור ובונה אותה ופריך פשיטא ומשני מהו דתימא הא אחריתא היא קמ"ל. וכתב שם התוס' דיש גורסים קמ"ל כיון דבדידיה קעביד היא היא, הא אם בונה אותה מעצים אחרים אחריתא היא. וכמו כן כשחזור ומדליק את הראשונה עצמה אחת היא אבל להדליק שמן אחר אפשר דגם להך מ"ד א"צ. ונפקא מינה בזה גם לדין היכא דכיבה במזיד²⁴ או לדעת מהרש"ל²⁵ דבכיבה בידים גם בשוגג זקוק לה, אם יכול להדליק גם בשמן אחר או צריך להדליק הראשונה דוקא. ואם נאמר כן יש לנו להבין סברת מ"ד דכבתה אין זקוק לה²⁶, וכיון דלכתחילה צריך להיות

²⁰ ובזה אולי אפשר לחשוב שגם הדלקה של מהדרין נחשבת כנר שהודלק לשם מצוות חנוכה. וראה היטב בברכת אברהם לגר"א ארלנגר שליט"א עמ' קמז אות ח שגם נרות המהדרין כלולים בגדר המצוה עצמה. ומ"מ רבינו לא מקבל סברא זו, וס"ל שנרות מהדרין אינם יכולים להחשב כנרות מצוה גם לאחר שכבה הראשון. וראה הערה הבאה.

²¹ כן מבואר גם בשו"ת רעק"א תנינא סי' יג שאם כבה הנר הראשון כל הנרות האחרים נחשבים נרות מהדרין, עיי"ש לגבי נידון ברכה על הידור מצוה לאחר שכבר המצוה עצמה הסתיימה.

²² נמצא שיש כאן ספק בגדר ההדלקה בע"ש מבעוד יום, האם המצוה מתחילה כבר מעכשיו, וראה לקמן סוף ד"ה רב אמר אין מדליקין מנר לנר.

²³ נראה שכל הספק הוא לפי ההבנה ב"זקוק לה" שהוא חיוב נפרד ונוסף שהטילו חכמים וצריך לדון מה חייבו, ואם נאמר שהוא מפני שצריך להיות דלוק הנר כל משך הזמן מסתבר שבכל אופן יתחייב לטפל בנר ולהדליק שוב מצד עצם קיום המצוה.

²⁴ פר"ח סי' תרעג ותרעה, פמ"ג מ"ז סי' תרעג ס"ק ב וא"א שם ס"ק יב.

²⁵ שו"ת מהרש"ל תחילת סי' פה.

²⁶ בשו"ע סי' תרעג סעי' ב כתב שהוא מפני "הדלקה עושה מצוה", והוא ע"פ הרשב"א והר"ן בשבת.

דלוק כל השיעור א"כ מאי טירחא הוא לחזור ולהדליקה²⁷. וי"ל דהא עיקר נר חנוכה הוא זכר לנס נרות דמנורה, והרי במסכת מנחות (דף פ"ח) איתא נר שכבתה נדשן השמן נדשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בו שמן כמידה ראשונה, ופירש"י דפתילה שכבתה אין לה תקנה שהרי הוא כדשן, כיצד הוא עושה מטיבה שמשליך כל מה שבנר לחוץ כו'. הרי דכיון שכבה נפסל השמן והפתילה למנורה ומשום הכי ס"ל להך מ"ד דגם בחנוכה אם כבתה אין זקוק להדליקה שנית. דאע"ג דלענין פסול שמנים לא עשו חנוכה כמנורה, דהרי במנורה צריך דוקא שמן זית ובחנוכה כל השמנים כשרים לה, וגם בהאי דינא גופה לא עשו חנוכה כמנורה וכדאמרינן לקמן (כג) עששית שהיתה דולקת [כל השבת] למוצאי שבת מכבה ומדליקה, הרי דשרי להדליק בשמן ופתילה שכבר דלקו לחנוכה וכבו, מ"מ ס"ל דזהו רק לענין עיקר הפסול שנפסול שמן שכבר הודלק בזה לא החמירו בחנוכה ולא עשוהו כמנורה, אבל בהך דכבתה תוך השיעור אם נאמר דבשמן אחר בודאי א"צ להדליק דרך הדלקה אחת חייבו חכמים ורק נצרכו להדליקו שנית משום דזה השמן עצמו כבר דלק ונחשב כאחת והלא סברא זו גורמת פסול במנורה והיאך יגרום זו הסברא עצמה עוד חיובא בחנוכה והוא כמו דבר הסותר את עצמו. והך מאן דאמר דס"ל כבתה זקוק לה לא ס"ל הך סברא:

ועיין בד"מ (ס"ס תרעג) שהביא דברי הכל בו שכתב דיכול להדליק בשמן ופתילה שנשאר מאתמול והעולם נהגו לעשות חדשים. והנראה ברור טעם המנהג משום הא דכתבנו דבמנורה נפסל השמן שדלק כבר, ואף על גב דאמרינן להדיא בעששית שהיתה דולקת למו"ש מכבה ומדליקה, י"ל דזה תלוי בפלוגתא דרש"י והתוס', דרש"י פירש שהודלקה מאתמול לחנוכה ומוכח דלמחר כשירה, אבל התוס' כתבו דהודלקה לשבת ולא לחנוכה ולדידהו הא ודאי דכשר לחנוכה דלא גריע כלל משארי שמנים אף על גב דפסולים למנורה כשרים לחנוכה, אבל בשכבר הודלק לחנוכה י"ל דבפסול זה עשוהו כמנורה ולכך נהגו להחמיר בזה כנ"ל:

בגמרא ואסור להשתמש לאורה. פירש"י שיהיה ניכר שהוא של מצוה וליכא למיחש להטיה, והר"ן כתב הטעם דכיון שהוא זכר למנורה עשוהו כמנורה דאסור להשתמש בו, והנה לפירש"י יש מקום קצת לומר דליכא איסורא רק לבני הבית דהנר הוא שלהם וכשישתמשו בו ליכא היכר דיאמרו הרואים דלצרכו הדליקו, אבל אחרים ההולכים ברחוב אפשר דשרי להשתמש דרך הילוכם²⁸, דלא יבאו לומר דבשביל תשמיש של זה הדליקו הבעה"ב. וא"ל דא"כ אמאי שרי בשבת ניוחש להטיה דאחרים, ז"א דכי בשביל שהנר אינו מאיר לו כל צרכו יטה נר של אחרים והרי הוא גזילה גמורה דע"י הטיה יהיה כלה מהר וכל חשש הטיה הוא רק לבני הבית והם אסורים להשתמש משום היכר מצוה. ואם נאמר כן הרי ניחא דאמר לקמן דאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה משום ביזוי מצוה והקשו הראשונים דהרי כל תשמיש ואפי' אינו בזיון אסור מדשרי בשבת להדליק בפסולי שמנים. וי"ל דלקמן איירי באחרים ההולכים ברחוב דלהם שרי שפיר להשתמש דרך הילוכם ומ"מ תשמיש גנאי שפיר אסור משום ביזוי מצוה.

²⁷ לפי ההבנה של "הדלקה עושה מצוה", ראה בהערה הקודמת, א"כ אין נפק"מ ממיעוט הטיחה, מפני שאינו כלול בגדר המצוה להדליק שוב. [ומש"כ שאין טירחה, נראה מפני שמסתבר שגם מ"ד "זקוק לה" היינו אם ראה, ואין חובה לעמוד כל הזמן ליד הנרות לבדוק שמא כבו וידליקם מיד, שאפשר להעמיד הדבר על חזקתו].

²⁸ צ"ע אם כוונתו לשימוש של הליכה לאור הנרות, וס"ל שבד"כ אסור אפילו שימוש כזה (ולא כאחרונים שכתבו להתיר, שזה לא נקרא שימוש, והוא הנאה דממילא וכגרמא, ראה ערוה"ש סי' תרעג סע' ז ובספר ימי הלל והודאה לרב פאק עמ' קפז), או כוונתו יותר פשוטה לאסור שימוש גמור בדרך הילוכם.

ועיין ברא"ש שכתב דהא דאמר אסור להשתמש לאורה הוא דוקא תשמיש קבוע ולקמן קמ"ל דגם להרצות מעות דהוא תשמיש עראי מ"מ כיון שהוא של גנאי אסור. ולדבריו תשמיש עראי ואינו של גנאי שרי. וכל זה הוא לשיטת רש"י דבעראי לא יאמרו שהדליקה בשביל זה. אבל להר"ן דהטעם דעשהו כמנורה הא אין לחלק כלל ובכל גווני אסור. אמנם התוס' בד"ה שמחת הביאו לדברי הירושלמי דמפרש בו בוררת ממש משום דמראה אין בו משום מעילה:

אמרוהו רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי ירמיה ולא קיבלה בו. וכתבו התוספות דהלכה דאסור להשתמש לאורה כרב ור' יוחנן, ואביי נמי קיבלה לבסוף. ובעל המאור פסק דמותר להשתמש לאורה²⁹, והקשה עליו הרמב"ן מהא דרב ורבי יוחנן ואביי. והנראה דהנה רש"י כתב וזה לשונו, ולא קיבלה, שלא חשבו לסמוך על דבריו. ובודאי דלשון זה לסמוך על דבריו משמע על קולא ולא על חומרא, דלחומרא הוה ליה לומר לחוש לדבריו, דמה סמיכה יש אם מחמיר. ועל כן נראה דרש"י ובעל המאור לא מפרשים כהתוס' דהך אמרו משמיה דר' ירמיה היינו הא דאמר דאסור להשתמש לאורה, רק קאי על דין הראשון מה דאמר ר' ירמיה כבתה אין זקוק לה, וזהו דלא קיבלה אביי מעיקרא ולא רצה לסמוך על דבריו להקל בזה.

וכן משמע קצת מהא דאמר אי זכאי גמירנא לשמעתי מעיקרא, ופריך והא גמרה, ומשני נפק"מ לגירסא דינקותא. ולפי התוס' והרמב"ן דלא קיבל החומרא שאמר ר' ירמיה דאסור להשתמש לאורה מאי הקשה והא גמיר לה, דילמא עד השתא הורה בו להקל. ומשום הכי פירש"י דקאי על הקולא דאין זקוק לה, ומקשה שפיר והא גמיר לה ומאי שייך לומר אי זכאי גמירנא מעיקרא, דמה הפסיד בזה דלא נהג בו עד עכשיו הקולא³⁰.

וזהו גם כן שיטת המאור. וא"כ גם הא דאחר כך אמרוהו משמיה דר' יוחנן וקיבלה קאי גם כן רק על הא דאין זקוק לה, ולא איירי אביי ור' יוחנן כלל בדינא דלהשתמש לאורה, וא"כ לא אשכחן מאן דאסר רק רב לחודא, וכיון דרב הונא ורב חסדא סבירא ליה מותר להשתמש לאורה, משום הכי פסק המאור כן.

ולכאורה קשה, מעיקרא אמאי לא קיבלה אביי, והרי ר' ירמיה לא אמרה משמיה דנפשיה, רק הכל מוכרח מדברי רב, דמדמתיר להדליק בהם בין בחול בין בשבת הא מוכרח שני הדינים דאין זקוק לה ודאסור להשתמש לאורה. ובשלמא לפירש"י י"ל דמעיקרא הוי ס"ל לאביי דטעמו דרב דס"ל דלא חיישינן כלל לשמא יכבה וגם השמנים הפסולים אין רגילים להכבות, אבל להתוס' דקאי על איסור תשמיש קשה דזה ודאי מוכרח מדברי רב דאסור להשתמש דא"כ הא יש לחוש לשמא יטה, דהא ודאי אין מקום לומר דאביי הוה ס"ל דגם במותר להשתמש לא חייש רב לשמא יטה דהרי כל עיקר מה דפסלינן הני שמנים ופתילות בכל שבת הוא רק משום שמא יטה לדעת רוב המפרשים לבד מדברי הריב"ן שהביאו התוס' ישנים לעיל שכתב דאין הטעם משום שמא יטה רק משום שמא יכבה וליכא שלום בית אבל כל הראשונים לא כתבו כן. והנראה בדעת התוס' דס"ל דגם מעיקרא דס"ל לאביי דמותר להשתמש לא התיר רק בתשמיש עראי אבל להשתמש בה דרך קבע גם הוא מודה דאסור דהרי לא יהיה היכר כלל למצוה דיאמרו לצורכו אדלקה, והיה ס"ל לאביי דבעראי לא

²⁹ לדבר מצוה, ולא כשיטת רב שאוסר אפילו לדבר מצוה, עיי"ש.

³⁰ וכ"כ החתם סופר כאן: "ובזה ניחא מה דצ"ע מאי פריך הש"ס אאביי דאמר אי זכאי גמירנא לשמעתי מעיקרא ופריך הא קיבלה ומאי נ"מ, וצ"ע דהרי הוה ס"ל מותר להשתמש ושישמש לאור חנוכה והשתא הא דהדר ב' ונצטער על העבירה. אבל לפי הנ"ל ניחא דהא ודאי קיבל מר' ירמיה, אך הקולא שהוכיח ר' ירמיה כבתה אין זקוק זה לא קיבל, והדר ביה והקיל, וא"כ פריך ש"ס שפיר מאי נפקא ליה מיניה במה שהחמיר עד עתה, הלא זכור לטוב".

חיישינן שמא יטה ורק בנר שבת דמשתמש בו בקביעות באכילה וכדומה חששו לשמא יטה, ובסמוך יבואר עוד תירוץ לזה. או נאמר דס"ל לרב דרק לשבת דעיקר הדלקה הוא להשתמש בו חששו לשמא יטה משא"כ בחנוכה דההדלקה אינו להשתמש בו. ואפילו למ"ד מותר להשתמש ס"ל לרב דלא חיישינן שמא ישתמש ושמא יטה:

בגמרא אי נמי לשיעורא. פירש"י שצריך ליתן בו לכתחילה שמן כשיעור הזה, ומיהו אם כבתה אין זקוק לה. הנה לפי זה מוכרח דודאי מצוותו לכתחילה שידלק כל השיעור הזה, רק דאם כבה אין בו מצוה להדליקה. וא"כ הדר קשה דאמאי שרי בהני שמנים, היה לו למיחוש דילמא יכבה ונמצא דלא יקויים המצוה כתיקונה³². וי"ל דהך חששא שמא יכבה הוא רק חששא בעלמא³³, ומשום הכי לא חיישינן ליה, רק אם נאמר דאם כבתה יש עליו חיוב להדליקה ואם אינו מדליקה לא קיים המצוה כלל וחיישינן שמא יכבה ויפגע, אבל למ"ד אין זקוק לה לא חיישינן לשמא יכבה כלל, ואף על גב דלדידיה אם יכבה הרי בודאי לא דליקה דהא אין זקוק לה וכן בשבת ואפילו הכי לא חיישינן לה.

אמנם עיין באלפס דכתב פירוש אחר לשיעורא, דאחר שדלק זה השיעור ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. ולפי זה אין לנו ראייה והכרח גמור דאיכא מצוה לכתחילה שידלק זה השיעור, ואפשר דלכתחילה יכול להדליק גם בפחות מכן, ורק דאם נתן הרבה שמן והרי הקצה הוא אותו למצוה ומ"מ אחר זה השיעור כבר פסקה המצוה ויכול לכבותה או להשתמש בו. וא"כ ניחא קושיא הנ"ל בפשיטות.

אמנם בודאי דלפי הסברא קשה לומר דלהאלפס לא יהיה שום שיעור להדלקתה, וכי נאמר בשמן כל שהוא ודלקה כרגע סגי לכתחילה, דמאי היכר לנס איכא בהדלקה כל שהוא³⁴. ובודאי נראה דגם האלפס סבירא ליה כפירש"י, רק דכתב עוד פירוש מוסיף על הפירוש הפשוט³⁵, ובפרט לגירסא דידן באלפס דכתב גם כפירש"י³⁶. וראיה לזה, דנ"ח ונר ביתו נר ביתו עדיף משום שלום בית, הא מוכרח דלא סגי במשהו שמן דאל"כ יקח משהו וידליק ויקיים שניהם, אלא ודאי דלכתחילה בעי שיעור, וצ"ל כמו שכתבתי דמ"מ לא חיישינן שיכבה.

אמנם עדיין יש לעיין קצת בזה, דהנה בהא דאמרינן מאי טעמא דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה, הרי ודאי האי דינא דאין זקוק לה מוכרח גם מהא דהתיר רב בחול דאם היה זקוק לה פשיטא דגם בחול היה אסור, ותדע דהרי רב חסדא אינו מתיר רק בחול ומ"מ דייקנין מיניה דס"ל אין זקוק לה. והאלפסי כתב וזה לשונו, ותו מדמדליקין בהם בחנוכה בשבת מכלל דאי

³¹ ראה לעיל עמ' א בד"ה "בגמרא, מאי טעמא דרב, קסבר כבתה אין זקוק לה".

³² כמש"כ שם (במצויין בהערה הקודמת) בשם המאירי.

³³ ומ"מ מצאנו דעות שלא הכרח לסבור "לשיעורא", ושהוא תלוי בספק האם קיי"ל כ"אי נמי" לשיעורא, ואם לא א"כ א"צ שיעור, ראה היטב בנספח כאן (במאמר על כבתה זקוק זה, בתחילת הפרק "שלוש דרכים נוספות בשפת אמת"). ועוד יל"ע בדין הדלקה כשלא הדליק בזמן השקיעה, ומדליק בין השקיעה ל"כלתה רגל מהשוק" האם גם אז צריך "שיעורא" בנר של "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק", ראה במ"ב סי' תרעב ס"ק ה ובספר ימי הלל והודאה לרב פאק עמ' צח-צט.

³⁴ וכדעת הרמב"ם שהביא את שני הפירושים.

³⁵ ז"ל: "לשיעורא (כלומר שצריך ליתן שמן לתוכו כדי שתהא דולק והולך עד השיעור הזה) היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו". וכן הראב"ן הירחי בספר המנהיג הביא מהרי"ף את שני הפירושים. ועיי"ש בהערת המהדיר עוד ראשונים שכך גרסו ברי"ף.

כבית לא מזדקיק לה, ובודאי צ"ע דלמה דקדק להוכיח כן מהא דשרי בשבת³⁶. והנראה דסבירא ליה דמהא דשרי בחול אין ראיה רק דאין זקוק לה לענין עיקר קיום המצוה, אבל מ"מ י"ל דלכתחילה איכא מצוה להדליקה, ומ"מ לא חיישינן לשמא יפשע כיון דגם אם יפשע יצא. [ועיין בשו"ע סי' תרע"ג דפסק דאין זקוק לה, וכתב המגן אברהם בס"ק י"ב בשם מהרש"ל וב"ח דמ"מ ראוי להחמיר ולהדליקה]. ומשום הכי הוכיח האלפס מהא דשרי בשבת ואם היה שום מצוה אף על גב דלא מעכב המצוה היה צ"ל אסור בשבת, דהרי אם יכבה לא יהיה יכול להדליקה, וא"כ הא מוכרח דהאלפס לא ס"ל סברא הנ"ל, וס"ל דאם היה שום מצוה היה צ"ל אסור בשבת משום שמא יכבה, וא"כ הא ודאי קשה דהרי ודאי דבלא כבה עיקר מצוותו הוא שיהיה דלוק כל משך הזמן וזהו שיעורו וא"כ צ"ל אסור בשבת. וישוב לזה למדנו מדברי הטור שכתב בסי' תרע"ג כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה בין בחול בין בשבת כו' דלא חיישינן שמא תכבה ויחזור וידליקה שאף בחול אם כבתה א"צ לחזור להדליקה. וא"כ י"ל דגם האלפס נתכוין לזה ואם היה שום מצוה היה לחוש בשבת שמא ישכח שהוא שבת וידליקה, א"כ י"ל כמש"כ דכל דיצא עיקר החיוב לא חיישינן שמא יכבה ומשום הכי לא הוכיח האלפס מהא דשרי בחול:

שם והמהדרין מן המהדרין כו'. הנה הא דמצינו במצוה זו הידור ויותר הידור, הנראה משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור מצוה לחודא ולא משום עיקר המצוה, דהרי היה בפך שמן להדליק בו לילה אחת, והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר³⁷ שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם, והיה מספיק לשמונה ימים³⁸, והיה מקיים עיקר המצוה, דהרי אין שיעור לעובי הפתילות³⁹. וכל הנס היה רק משום הידור מצוה שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם. ועל כן תיקנו חכמים במצוה זו הידורים יותר מבכל מצוה⁴⁰:

בגמרא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין כו' וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דב"ה דמעלין בקודש ואין מורידין. לכאורה מאי נפקא מינה בפלוגתא זו. ולכאורה יש לומר באין לו נרות לכל הצורך, וכגון בליל שלישי ואין לו רק שני נרות. דאי טעמם דב"ה כנגד ימים היוצאין א"צ להדליק רק נר אחד עיקר החיוב, דמאי הידור יהיה אם ידליק בליל שלישי שני נרות כיון דאינו כנגד מספר הימים, אבל לטעם דמעלין בקודש צריך להדליק שנים, דאע"ג דאי אפשר לו להיות מעלין מ"מ אין לו להיות מוריד⁴¹, ואין לו להדליק היום פחות מאתמול כיון שיש לו שנים⁴².

³⁶ ובהגהות חו"י על הרי"ף כתב שלא דוקא משבת. ודנו גם הפנ"י והראש יוסף בדרכים איך ליישב דברי הרי"ף.

³⁷ ראה מנחות פט, א ברש"י ותוס' שאפשרי במנורת המקדש פתילות עבות או דקות.

³⁸ פתילה דקה שואבת פחות שמן מפתילה עבה.

³⁹ בכמה ספרים תמהו, שאם אכן היו יכולים לעשות כך מדוע לא עשו, והרי אין סומכין על הנס, ויל"ע. וחידושי הרי"מ (עדה"ת, בסוף פרשת מקץ, על חנוכה) אכן כתב לתרץ קושיית הב"י הידועה שחילקו השמן לשמונה ימים ועשו פתילות דקות.

⁴⁰ [ועוד אפ"ל מצד חביבות המצוה הזאת באופן מיוחד, שיש בה פרסומי ניסא והודאה לקב"ה, וכדברי הרמב"ם סוף הל' חנוכה, ובכאי גוונא נתנו לליבו של אדם לפי גודל חביבותו וטהרת ליבו להוסיף ולגלות יותר הודאה ופירסום הנס].

⁴¹ יל"ע האם גם יש ענין להוריד מה שפחות, וכגון ביום הרביעי ויש לו שני נרות, האם למ"ד מפני "מעלין בקודש" ידליק שנים, אע"פ שהוריד מ"מ עדיף מאשר ידליק רק אחד. ואפשר אולי לדמות למבואר במגילה ט, ב לגבי כהן שהתמנה זמנית לכהן גדול, שאחר שהראשון חזר השני אינו חוזר להיות אפילו לכהן הדיוט, משום מעלין בקודש ואין מורידין. ומבואר שעדיף שיהיה הדיוט מאשר כהן הדיוט, שיש בכך מורידין, ויתכן שכך גם כאן עדיף שידליק אחד מאשר שנים, וצ"ע.

⁴² ובחיי אדם כלל קנ"ד סע' כה כתב: "ואם יש לו י', נראה לי דידליק בליל שני שנים, ובליל ג' לא ידליק שנים, דאינו לא כמר ולא כמר". וכ"פ המ"ב סי' תרע"א ס"ק ה. וידוע שהאריכו בזה כמה אחרונים

והנה ראיתי בביאורי הגר"א (סי' תרע"א סע' ב') שכתב בדעת הרמב"ם דס"ל דמהדרין מן המהדרין קאי על מהדרין וכל אחד מוסיף והולך. והתוס' הקשו על זה, דא"כ הא ליכא היכרא דימים הנכנסין ויוצאין, דיסברו שכך בני אדם בביתו, משום הכי כתב דמהדרין מן המהדרין קאי אנר איש וביתו. וכתב הגר"א לתרץ דעת הרמב"ם, דסבירא ליה דלהך מאן דאמר דמפרש טעם דב"ש כנגד פרי החג ודב"ה משום מעלין בקודש לא איכפת ליה כלל שיהיו הנרות כמספר הימים, והרי קיי"ל כהך מאן דאמר, כדמסיק בגמרא מהני שני זקנים שבצידון, ומשום הכי פסק הרמב"ם כן. ועכ"פ לדבריו נתבאר דנפק"מ טובא בהך פלוגתא. ולהתוס' ההכרח לומר דסבירא ליה⁴³ דבזה כו"ע מודים דעיקר ההידור הוא שיהיו הנרות לפי מספר הימים שנעשה בהם הנס, דאל"כ למה לו להוסיף או לפחות. רק דבהא פליגא, דלטעם הראשון ס"ל לב"ש דכן היה התקנה של ההידור שיהיה דוקא כנגד ימים הנכנסין וב"ה ס"ל שההידור הוא דוקא כנגד היוצאין. ואידך מאן דאמר ס"ל דלא פליגי בהא, וכו"ע מודים דהיו יכולים לעשות ההידור או כנגד הנכנסין או כנגד יוצאין, רק ב"ש ס"ל דתיקנו זה ההידור של כנגד הנכנסין וכמו שהיה בפרי החג, וב"ה ס"ל דעשו ההידור כנגד היוצאין משום דמעלין בקודש, אבל מ"מ עיקר ההידור הוא לכו"ע מה דהנרות הם כמו מספר הימים. ומשום הכי הקשו התוס' שפיר והוכיחו דמהדרין מן המהדרין קאי אנר איש וביתו. וגם להתוס' נפק"מ לדינא בהך פלוגתא באין לו כל הצורך מיום החמישי ולמעלה ואין לו רק ד' נרות, דלטעם הראשון לא ידליק לב"ה רק נר אחד, דבארבע ליכא הידור כלל, אבל לטעם השני דגם ב"ה מודים דהיו יכולין לעשות הידור של הנכנסין ורק משום מעלין בקודש, א"כ כשאין לו רק ארבע ידליק ד' ויהיה ההידור כנגד ימים הנכנסין⁴⁴:

בגמרא כנגד ימים היוצאין. פירש"י והיום שעומד בו בכלל היוצאין. לכאורה צ"ע דלמה הוצרך רש"י לזה, והרי בפשיטות נחא די"ל דזה הטעם קאי רק על הנוספים דהם באים משום הידור, דנר אחד הוא עיקר החיוב של המצוה ובו א"צ טעם, ורק על הנוספים אמרו טעמים מה דמוסיפין נרות לבד עיקר החיוב הם כנגד ימים היוצאין שיצאו כבר, ומשום הכי בליל שני מוסיף נר אחד כנגד יום ראשון שיצא וכן בכולן⁴⁵. ובזכרוני שכן שמעתי מכבר שהעירו בזה על פירש"י⁴⁶:

[ובאבי עזרי הלכות חנוכה נקט שידליק בליל השלישי שני נרות. וראה שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פד. וכבר יצא קונטרס נרחב לברר דעתו בזה, "משנה אחת", "תוכנו יכיל מו"מ לברר וללכך היטב 'משנה אחת' מתורתו של רבינו מרן רה"י האבי עזרי זלל"ה בהלכות חנוכה, בדבר חידוש האבי עזרי במי שעומד בליל ג' ואין לו רק ב' נרות דידליק השנים, ודלא כהכרעת האחרונים" (וישנו באוצה"ח)].

⁴³ כ"כ גם בשפ"א כאן: "דבאמת טעם ימים אית להו לכו"ע, דאי לאו הכי וכי מצוה להעלות בקודש, אלא ע"כ דמעלין בקודש הוא טעם להכריע אם להדליק כנגד ימים הנכנסין או היוצאין, וא"כ לכו"ע צריך להדליק כסדר כל העולם". וכ"כ גם בשו"ת משפט כהן סי' צה.

⁴⁴ מחדש כאן שאע"פ שקיי"ל כבית הלל ש"אין מורידין", וכאן הרי מתחיל מהיום החמישי לרדת במספר, וצ"ע איך מותר להוריד בקודש. אלא שאם עיקר הסברא היא מצד מספר הימים ורק נאמרה כאן הכרעה לעלות מפני מעלין בקודש, אפ"ל שבדיעבד אם לו אפשרות לעלות יוריד, כדי לקיים את עיקר הסברא של "כנגד הימים". ונראה שצריך להוסיף כאן דברי הריטב"א והביאור הלכה (סי' תרע"א סע' ב ד"ה ויש אומרים) שאע"פ שקיי"ל ב"ש במקום ב"ה אינה משנה, כאן לגבי הידור יכול לעשות כב"ש, עיי"ש. וכן כאן התחיל כב"ה וסיים כב"ש. נויש כאן חידוש להלכה שלא חשיבין לתרתי דסתרי או כע"ז בהחלפת מהלך הפירסום באמצע החנוכה, מבית הלל לבית שמאי. וצ"ע גם מצד הפרסומי ניסא לרואים שלא יבינו מספר הימים, שרגילים כל ישראל לעשות רק כב"ה, וגם המדליק עצמו כך עשה מתחילה, וצ"ע].

⁴⁵ ונראה שכך יותר "בפשיטות", שהרי מדליקים בתחילת הלילה, ויותר פשוט לומר ש"ימים היוצאים" היינו ימים שלמים מעת לעת שכבר יצאו בלי היום שעומד בו. ומדליק נר נוסף לעיקר חיוב המצוה [אוצרות ירושלים (פרושים) קובץ י עמ' שסד].

⁴⁶ וראה בקובץ אוצרות ירושלים (פרושים) קובץ י עמ' שסה לתרץ דברי רש"י: "שסבירא ליה שמכיון שמדליקין כנגד הימים היוצאין, היינו דעצם החפצא של מספר הנרות הדולקים צריכים להיות כנגד

בתוס' ד"ה מצוה להניחה כו' מצוה להניחה על פתח חצר. ורש"י הא חולק על זה⁴⁶. וצ"ע דהא לקמן (דף מ"ה) מהו לטלטולי שרגי דחנוכתא מקמי חברי מוכח להדיא דליכא איסורא רק משום מוקצה ולר"ש דלא ס"ל מוקצה שרי, ומוכרח דמונח בחצר ולא בר"ה, וצ"ע⁴⁷. והנראה מוכרח דלהתוס' כשיש חצר היה מניח על פתח החצר מבפנים ולא מבחוץ⁴⁸, דרך כשאין חצר מניחה מבחוץ, דאם היה מניחה מבפנים⁴⁹ לא היה היכר כלל. אבל כשמניחה על פתח חצר איכא היכרא גם כשמונחת מבפנים, דרבים ההולכים בחצר וגם ההולכים ברה"ר⁵⁰ רואין את הנר הדולק בחצר סמוך לפתח⁵¹:

נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי. בטור סי' תרע"א הביא בשם רבינו יואל שכתב דדוקא כשמדליקה מבחוץ אבל כשמדליקה בפנים גם למעלה מעשרים כשר כדאמרינן בסוכה (סוכה ב) דאם דפנות מגיעות לסכך שלטא ביה עינא. והטור כתב דלא דמי דבסוכה בעינן דישלוט העין בגג וכיון דהדופן מגיע לגג ע"י המחיצה שולט העין בגג אבל הכא צריך לשלוט העין בנר מה יועיל הגג שהוא עוד למעלה יותר. והנראה בדעת רבינו יואל דס"ל דגג זה אינו לא מעלה ולא מוריד ורק כיון דהדופן מגיע להסכך שליט בו עינא דרך הדופן הכא נמי הכא כיון דהנר דבוק לכותל ע"י הדופן רואה להנר. והא דמחלק בין מדליק בפנים למבחוץ הנראה דהתוס' בסוכה (דף ב') הקשו על הא דפסלינן במבוי ונר חנוכה הרי הם דבוקים לדופן ותירצו דשאני סוכה דרחבה הרבה. [ומדברי התוספות מוכח ג"כ דלא כסברת הטור]. ורבינו יואל ס"ל לחלק בתירוץ אחר דבריש עירובין עביד הגמרא צריכותא למה תני בסוכה ובמבוי דאי תני במבוי ה"א משום דלהילוך עבידא [פי' דאין דרך המהלך להסתכל למעלה] אבל סוכה דלישיבה עבידא אימא לא קמ"ל, וס"ל לרבינו יואל לתרץ כן דבסוכה דלישיבה עבידא הוא דמהני בדפנות המגיעות לסכך אבל במבוי דלהילוך

הימים האלו, וכו', וכל עיקר תקנת ההוספה הוא רק כדי להכיר לרבים כמה ימים כבר יצאו, ואם ממספר הנרות לא יהיה היכר לזה אין כל ענין להוסיף נרות, ולכן ס"ל לרש"י דאם נימא דימים היוצאין הוא רק הימים השלמים והמעת לעת שכבר יצאו לגמרי, וחוצו מזה מדליק עוד נר אחד כעיקר התקנה, א"כ מאי אהני לן רבנן בתקנת ההידור של ההוספה, הא לא ניכר לרבים ממספר הנרות שמדליק את הימים היוצאים (דהיינו מעת לעת). ואין לומר דהרואה יעשה חשבון לעצמו ויוריד נר אחד ממספר הנרות שנדלקו ועי"ז ידע כמה ימים כבר יצאו, דהא משמע שמעצם מספר הנרות שמדליק בזה גופא (ובלי חשבונות) יודע הימים היוצאים. וכגון בליל שלישי שמדליק שלוש הכוונה דהשלוש נרות מרמזים על שלוש הימים היוצאים, דמהיכי תיתי לומר דשלוש מרמז על שתיים, ודוק".⁴⁷ כך מקובל להבין שרש"י סובר כרמב"ם, להדליק על פתח הבית. אמנם תוס' לא ציין שחולק על רש"י, ובריטב"א הבין בדעת רש"י להדליק על פתח החצר מבפנים. וכן משמע לכאורה מרש"י לקמן מה, א' בחצר, בטפח הסמוך לרה"ר". ולקמן כב, א כתב רש"י "בחצר או ברה"ר". וצ"ע. [במאירי הביא שיטה זו בשם יש מי שפירש, ונראה מזה שלא כתבה בשם "גדולי הרבנים" שלא הבין כך בדעת רש"י].⁴⁸ מהגמ' הזו כתב כבר המאירי שיש לכא' הוכחה לשיטת רש"י שמדליקים על פתח הבית בתוך החצר, ודחה שאפשר לפרשה בכרמלית, עיי"ש. אמנם הסוגיה דנה רק מצד מוקצה, ומשמע שרק זה התירו ולא כרמלית. וע"ע מש"כ בזה בתולדות זאב (פראנק) כאן עמ' קט.

⁴⁹ כשיטה זו להדליק על פתח החצר מבפנים כתב הריטב"א כאן בדעת רש"י, וכן משמע ברבינו ירוחם. ולפי שיטתם בהסבר הגמ' ורש"י "פתח הבית" נראה יותר שתוס' כשמדבר על "פתח החצר" כוונתו מבחוץ, ברה"ר ממש. אמנם לפי המקובל להבין בדעת רש"י כרמב"ם שמדליקים על פתח הבית ממש, כשיטת הרמב"ם, א"כ אפ"ל בדעת תוס' בבית הלוי. ובשו"ע סי' תרע"א סע' ה נקט כתוס' ושההדלקה על פתח החצר מבחוץ ברה"ר (וכמבואר ברשב"א), וכן עמא דבר.

⁵⁰ בתוך הבית.

⁵¹ אולי צ"ל כשאין בית שער לחצר, ראה ב"ב (דף ב, ב וכן ז, ב) שבית שער נועד שלא יראו מהרחוב לחצר. אמנם י"ל שאם נמצאים הנרות סמוך ממש לפתח החצר רואים אותם בכל זאת (אבל לא רואים מרה"ר את הנרות שעל פתח הבית, וראה חידושי ר"מ קזיס כאן, וראה אנצ' תלמודית ערך חנוכה הערה 714).

⁵² אמנם גם אם מניחה על פתח חצר מבחוץ יש פרסומי ניסא לבני חצר ולבני רה"ר. ויל"ע בסברא מה עדיפות של פתח החצר פנימה על פתח החצר בחוץ (ואולי מדין "איש וביתו", וכשהוא פנימה יותר מתייחס ל"בית", אע"פ שלא ניכר לאיזה בית מבתי החצר). ובריטב"א כתב להדיא לשיטה זו של פתח החצר מבפנים שודאי אפשר ואפילו יותר פשוט בחוץ ממש.

עבידא לא מהני. ומש"ה פסל בגמרא בנר חנוכה דאיירי במדליק מבחוץ וההיכר להחולכים בר"ה ודמי למבוי דלא מהני מה דדבוק לדופן אבל במדליק מבפנים דההיכר הוא לבני הבית היושבים בבית ומהני מה דדבוק לדופן. ובוזה מיושב הא דאמר נ"ח שהניחה למעלה מכ' פסולה כסוכה וכמבוי דלמה נקט הני תרתי. ולפי"ז נוחא דלא ה"מ למתני כסוכה לחודא דא"כ בדבוק לדופן היינו מכשירים מש"ה נקט כמבוי דאם מדליק מבחוץ דומה למבוי ולא מהני מה דדבוק לדופן ואי הוי נקט רק כמבוי לא היינו יודעין לפסול כשמדליק מבפנים מש"ה נקט כסוכה דאם אינו דבוק לדופן וכגון שדבקו לכלונס ארוך או תלאו בחבל פסול גם במדליק מבפנים כסוכה:

שבת (דף כ"ב) רב אמר אין מדליקין מנר לנר. יש כאן מקום להסתפק דלמא לא אמר רב רק בשני בני אדם שכל אחד מדליק בפני עצמו ואסור לכל אחד להדליק משל חברו, אבל באדם אחד המדליק כמהדרין מן המהדרין נהי דודאי דגם הוא אסור להדליק נר השני מן הראשון דהראשון הוא עיקר המצוה והשני הוא רק מן ההידור, אבל השלישי מן השני אפשר דשרי, דהרי כל עיקר ההידור של הנוספים הוא כנגד ימים הנכנסין או כנגד ימים היוצאים, א"כ כל זמן שלא הדליק כמנין הימים עדיין לא נגמר ההידור כלל⁵³. והרי בודאי דאם בליל שלישי אין לו רק שני נרות דא"צ להדליק רק נר אחד עיקר החיוב והשני א"צ להדליק כלל⁵⁴, דמאי הידור איכא בליל שלישי בשני נרות כיון דאינו לפי מנין הימים, ונמצא דכל ההידור נשלם רק כשמדליק השלישי וכל מצוותו של השני הוא רק כשמשלים להדליק השלישי ומקודם אין בו שום מצוה⁵⁵, וגם לרב שרי להדליק זה מזה. אמנם א"כ קשה מאי פריך מהך דמנורה דממנה היה מדליק ובה היה מסיים והרי שבעת הנרות מעכבין זה את זה כדאיתא במנחות (דף כ"ח) וא"כ אין מצוה בנר שהדליק עד שמשלים כולם ומש"ה לא חיישינן לאכחושי מצוה, אבל בנר חנוכה של שני בני אדם דאין הראשון תלוי בהשני שפיר איכא אכחושי מצוה, ומוכרח דס"ל להגמרא דמדאמר רב סתמא אין מדליקין מנר לנר דאוסר להדליק הנוספין זה מזה וא"כ הא דומה ממש למנורה. ועיין בד"מ סי' תרע"ד שכתב בשם הג"מ שאם כבה אחד מן הנרות דאין להדליקו מן האחרים דאין בהדלקה זו מצוה דקיי"ל כבתה אין זקוק לה. ומדבריו מבואר להדיא דמכל האחרים אוסר להדליקו. דודאי אין לומר דרק מנר הראשון דהוא עיקר המצוה ואינו תלוי בהאחרים אוסר, דהרי נקט מן האחרים בלשון רבים והרי כיון שכבה אחד מהם שוב אין בהנוספים ההידור של ימים הנכנסים והיוצאים ולכאורה דומה כאילו כבו כל הנוספים ואמאי אוסר. ומוכרח דס"ל דגם כשאנו מקיים לפי מנין הימים מ"מ שייך גם בהנוספים סברא דאכחושי מצוה וביזוי מצוה וכמו שהוכחנו מדפריך הגמרא לרב מהך דמנורה:

⁵³ יל"ע שאפילו אם נאמר שהנר השני נחשב להידור כבר כשהדליקו (אפילו לפני הדלקת הנר השלישי), יתכן שגם לרב אין איסור להדליק מנר ההידור לנר ההידור. וכאן רואים שנקט בפשטות שאסור, ורק דן לחדש שלא יחשב נר של מצוה והידור כל עוד לא הדליקו השלישי. נועכ"פ כל זה לא קשור למש"כ הרמ"א סי' תרע"ד סע' א שמשמע להתיר מהדרין ממהדרין, ששם דבריו אליבא דשמואל שמותר מנר לנר, ורק נהגו להחמיר שלא להדליק מהדרין מעיקר המצוה, ופשוט שמהדרין ממהדרין מותר לפי מנהג זה, וכ"כ בשדה הארץ ובדברי צבי (הו"ד בספר ימי הלל והודאה לרב פאק פכ"ו הערה 12) ובהערה באנצ' תלמודית ערך חנוכה הערה 689. אמנם בספר ימי הלל והודאה שם הביא דעות אחרונות שהחמירו בהידור מהידור, מפני "לא פלוג" ועוד⁵⁴.

⁵⁴ וכמבואר בדבריו לעיל אין זה פשוט כ"כ, ולפי הבנת הגר"א בדעת האומר מטעם "מעלין בקודש" באמת ידליק שני נרות, עיי"ש.

⁵⁵ מחדש שכל עוד שלא השלים לנר השלישי לא נחשב עדיין מצוה, ויל"ע בזה בגדרי מצוה מתמשכת, האם כל עוד שלא הסתיימה כל המצוה לא נחשבים המעשים הקודמים למעשה מצוה, וראה **בנספח כאן**. [נעוד יל"ע קצת על הדוגמא שהביא רבינו הדלקת נר שלישי מנר שני, שהרי כעת מדליק מהשני את השלישי, ובמעשה זה מסתיימת המצוה, וא"כ אולי יהיה נחשב למפרע הנר השני כמצוה, וכעין הסברא של גיטו וידו באין כאחד].

אמנם עיין בחגיגה (דף כ"ו) דאמרינן שולחן כתיב בו תמיד מנורה לא כתיב בה תמיד. וכתב רש"י דתמיד דכתיב במנורה לא תמיד יום ולילה קאמר אלא תמיד בכל לילה ולילה קאמר וכתמיד האמור בעולת התמיד ובחביתין אבל ביום לא היה דולק דמערב עד בוקר כתיב. וכתב התוס' דהר"א הקשה דנר מערבי היה דולק כל היום וממנה היה מדליק ובה היה מסיים ומסתמא דמקרא דתמיד נפקא, וכ"כ התוס' במנחות (דף פ"ו) דנר מערבי היה מצותו שיהיה דולק תמיד יום ולילה דמפרשינן הקרא יערוך אותו לפני ה' תמיד דקאי רק על נר אחד ומערב עד בוקר קאי על שארי הנרות, וכן כתב להדיא הרשב"א בתשובה סי' ע"ט וסי' ש"ט. וזהו דהיה הנס שהיה נותן בו שמן כמו באחרות והיה דולק כל היום משום דהמצוה כן הוא שיהיה דולק ואם לא היה הנס היה הכהן חוזר ומדליקו בשחר. ולהתוס' פריך שפיר לרב דהיאך היה מדליק לכולם מן הנר מערבי כיון דהדלקתו היא מצוה גם קודם שהדליק שארי הנרות ולעולם י"ל דרב לא אסר אלא בשני בני אדם לחודא. ואדרבה בזה יתיישב היטב הא דפריך מהך ברייתא דממנה היה מדליק ואמאי לא הקשה טפי ממשנה דפ"ו דמסכת תמיד דתנן מי שזכה בדישון המנורה כו' ומניח נר מערבי דולק שממנו היה מדליק הנרות בין הערבים. ורק לפי הנ"ל ניחא דמהמשנה לא קשה דהא י"ל דגם בנר מערבי אין המצוה שיהיה דולק תמיד רק הוא כשארי נרות מערב עד בוקר וא"כ גם מצותו תלוי בהדלקת שארי הנרות דמעכבין זא"ז ולא היה קשה לרב וע"כ מביא מהך ברייתא דמחוץ לפרוכת העדות דהיה בו נס שהיה דולק כל היום ובודאי לא היה הנס אם לא היה מצוה להיות כן ופריך מיניה שפיר לרב. אבל לדעת רש"י בחגיגה מוכח דגם בהנוספים אוסר רב להדליק זה מזה וכמש"נ: אמנם גם לפירש"י אינו הכרח גמור ואדרבה יש מקום לומר דבאמת זהו דקאמר בגמרא מאי הוה עלה, ועיין ברא"ש שכתב לפרש דהגמרא נסתפק אי הקושיא דפריך ממנורה היא קושי' גמורה למ"ד משום אכחושי מצוה או לא ומסיק דאינו תיובתא ופליגא באכחושי אבל בביזוי גם שמואל מודה דאסור והלכך אי הנחה עושה מצוה גם מנר לנר הוא כקניסא ואסור גם לשמואל. ולכאורה אינו מובן אמאי לא יהיה תיובתא גמורה. אבל לפי הנ"ל י"ל דהמקשה היה סובר מדחזינן דהיה נס במערבי שהיה דולק כל היום מכלל דכן הוא המצוה דאל"כ מאי מקום להיות נס בזה כיון דאין צריך לזה ומש"ה פריך, אבל במסקנא ס"ל דגם בנר מערבי אין המצוה להיות דולק כל היום וכדאמר בחגיגה דבמנורה לא כתיב תמיד והא דהיה הנס הוא משום דצריך להיות המערבי דולק כדי שיהיה ממה להדליק בערב. וכן כתב התוס' בחגיגה שם בסוף דבריהם דהנס היה רק משום כך שידליקו ממנו בערב, וע"ש במהרש"א, ושוב לא קשה גם למ"ד אכחושי דשאני מנורה דמעכבין זא"ז. וגם לפירש"י י"ל דרב לא קאי רק על שני בני אדם. ועכ"פ אין מהך סוגיא ראייה להג"מ הנ"ל דס"ל דגם בהנוספים שייך אכחושי מצוה גם אם אינו כמנין הימים שכבר כבה אחד מהם:

ולכאורה היה נראה ראייה להג"מ דידוע מחלוקת הפוסקים לדידן דקיי"ל דאסור להשתמש לאורה אי שרי בהנאה לאחר שכבה או לא. ועיין בחידושי הרמב"ן לשבת שכתב דשרי, וכתב עוד דלדידן דקיי"ל כבתה אין זקוק לה גם בכבה תוך שיעורו ג"כ שרי בהנאה, והסביר דבריו דגם בעוד שהוא דולק לא נאסר רק משום ביזוי מצוה וכיון שכבה בדין שיהיה מותר כיון דכבר נשלמה מצותו. וא"כ אם נאמר דבהנוספין ליכא שום מצוה רק אם הם כמנין הימים אבל כיון דנכבה אחד מהם וכבר אינו כמנין הימים שוב ליכא בהנוספין ההידור א"כ להרמב"ן מיד שכבה אחד מהם יהיה צריך להיות מותר להשתמש כנגד שארי הנוספים דהרי הרשות בידו לכבות בידים הנוספים כיון דעתה ליכא ההידור ורק בנר הראשון שהוא עיקר המצוה שפיר אסור אבל לא באינך, א"כ היאך קאמר רב סתמא דמותר להדליק בחנוכה בשבת משום דאסור להשתמש לאורה והרי מדאמר סתמא מוכרח דגם במהדרין מן המהדרין שמוסיפין והולכין שרי והרי יש לחוש שמא יכבה אחד מהם ואז מותר להשתמש

בכל הנוספים ושמה יטה, ומוכרח בע"כ כהג"מ דגם אם אינו לפי מנין הימים כל זמן שהם דולקים הם בכלל המצוה. אמנם גם בזה יש לפקפק עדיין דבשלמא בחול יש מקום לחלק בין הנרות ולומר שמה שהדליק בראשונה הוא עיקר החיוב ומצותו אינו תלוי כלל באחרים ומה שמדליק אח"כ שאינם רק משום הידור מצותן תלויים זה בזה דאם חסר אחד מהם נפקע מכולם ההידור, אבל בשבת שההדלקה היא קודם זמן חיובם דמוכרח להדליקם מבעוד יום והמצוה מתחלת אח"כ בעת שקיעת החמה⁵⁶ ובעת חלות המצוה הרי כולם דולקים ואין לנו שום מקום לחלק ביניהם לומר על אחד שזהו עיקר החיוב וזהו הוא מהנוספים משום ההידור וממילא כולם אסורים אפילו אם כבה אחד מהם דכל אחד לא גרע מעיקר החיוב, ושפיר ניחא הא דמתיר רב להדליק בהם בשבת, וגם דבלא"ה רוב הפוסקים ס"ל דבכבה באמצע השיעור אסור בהנאה ולדידהו הא ניחא בלא"ה:

שבת (דף כ"ג) אמר רבי זירא מריש הוי משתתפנא בפריטי כו' דקמדלקי עלי בגו ביתאי. צ"ע וכי רבי זירא לא היה מן המהדרין מן המהדרין⁵⁷. והניחא לפירוש התוס' שמהדרין מן המהדרין קאי אאיש וביתו, משום הכי שפיר השתתף. אבל להרמב"ם דקאי על מהדרין וכל אחד מוסיף והולך, קשה. והפשוט דהא דאמרינן לעיל דמהדרין עושין נר לכל אחד, אין פירושו שיהיה כל אחד מבני הבית מדליק נר אחד, רק פירושו דהבעה"ב מדליק בכל לילה נרות כמנין בני הבית שיש לו, אבל לעולם אין מדליקן אלא אדם אחד לכולם. וכן במהדרין מן המהדרין להרמב"ם הכי פירושו דהבעה"ב מדליק לפי מספר האנשים נר עבור כל אחד בלילה הראשון ובשני מדליק עבור כל אחד שני נרות⁵⁸.

וזה לשון הרמב"ם⁵⁹, והמהדר את המצוות מדליק נרות כמנין בני הבית כו', והמהדר יותר מדליק נר לכל אחד ומוסיף כו', כיצד הרי שהיו בני הבית עשרה בליל ראשון מדליק עשרה ובשני כ' ובשלישי שלושים. הרי להדיא כמו שכתבתי. וזה לשון השלטי גיבורים, והמהדרין

⁵⁶ חידוש בגדר ההדלקה בערב שבת. אמנם אפ"ל שהואיל וגם בע"ש זמנה מפלג המנחה ולמעלה א"כ נחשב כבר שהתחיל במצוה משעת ההדלקה, וראה תרוה"ד סי' קב שדן בגדר הדבר, וראה לעיל (סוף ד"ה קסבר כבתה זקוק לה ומותר להשתמש לאורה) שכתב שני צדדים בדבר.

⁵⁷ בתרוה"ד סי' קא דן לגבי "מדלקי עלי בגו ביתי" האם יכול מצד מהדרין להדליק גם הוא במקום שמתאכסן לבד מהדלקת אשתו, והביא שנחלקו בזה הגדולים, שאחד מהגדולים הורה ונהג שרשאי להדליקף ואחד מהגדולים תלמידו נחלק עליו "דלא אשכחן מהדרין זה בתלמוד" (כמבואר בסוף התשובה שם, הסברא מצד שהם בשני מקומות ולא בבית אחד), והכריע תרוה"ד שיש בזה "מהדרין". [וראה בנידון זה של מהדרין באכסנאי בב"י סי' תרעז, ובשו"ע ורמ"א שם סע' ג. וע"ע בקונטרס בענין אכסנאי (הרב יצחק לנדא, ירושלים תשנ"ח) עמ' 17-16 ובגמ' מתיבתא באוצר עיונים]. וא"כ יל"ע מדוע לא נהג רבי זירא בכך, ואמר "לא צריכנא". ויתכן שרק "לא צריכנא" מעיקר הדין, אבל למעשה כן הדליק כמהדרין. ויתכן שהיה לו סברא להמנע, כגון ביטול תורה וכדומה. ועכ"פ נראה שאין שניישוב שם נוכל ליישב גם כאן, לפני שרבי זירא נישא, מדוע לא נהג כמהדרין אלא השתתף בפרוטות.

⁵⁸ הבנה זו ברמב"ם נמצאת כבר במאמר מרדכי על השו"ע שם, שו"ת גליא מסכת הל' חנוכה עמ' 161-160, ועוד, שהרמב"ם סובר שבעה"ב הוא המדליק במספר נרות כנגד כל אנשי ביתו. **ומ"מ אינו ברור ובלי ספק שכך דעת הרמב"ם**, שהרי הרמ"א ברכי משה ציין מקורו לרמב"ם. וכן ציינו הב"ח והט"ז (וכן משמע בשו"ת מהרש"ל סי' פה) שמנהגו ע"פ הרמב"ם, ולא העירו שאינו ממש אותה שיטה. ועוד שהרי הרמב"ם כתב במנהג ספרד "מדליקין" אע"פ שבפשוט רק אחד מדליק, ומבואר שלא דק בלשונו מי המדליק. וגם מש"כ "מדליק" בהלכה א' על המהדרין יכול להתפרש על ה"בית", עיי"ש היטב בתחילת לשונו "שיהא כל בית ובית". וע"ע גם בחידושים וביאורים לגר"ח גריינמן זצ"ל שנקט בפשוטות בדעת הרמב"ם כרמ"א, שאין סברא לומר שהוא חיוב על בעה"ב, עיי"ש היטב. ועכ"פ **נראה שלא יצא הדבר מידי ספק**. וראה היטב במאמר בקובץ אור ישראל (מונסי) קובץ ל עמ' צז-קב.

⁵⁹ הל' חנוכה פ"ד ה"א וה"ב.

נר לכל אחד בין אנשים בין נשים אבל על הקטנים שאינם מחוייבים נראה שאין מדליק. הרי גם כן להדיא דכולם אדם אחד מדליק.

וגם מדברי התוס' מוכרח כן, שכתבו דמהדרין מן המהדרין קאי איש וביתו ולא אמהדרין דיסברו שכך בני אדם בבית, ומאי הקשו, דילמא לא בעינן היכרא של מספר הימים רק בעת ההדלקה ולא הרואה אותם אחר כך⁶⁰, ושפיר איכא היכרא דרואין דכל אחד מדליק כמספר הימים. ומוכרח דסבירא ליה כמו שכתבתי דבכל האופנים אדם אחד מדליק כולם. ובוזה מבוארים דברי התוס' כפשוטן, ולא קשה כלל מה שמפורסם הקושיא בפי העולם דגם לשיטתם יטעו דהוא רק מן המהדרין ורק כך בני אדם יש בבית⁶¹. וזה אינו, דמהיכי תיתי יאמרו כן אחר שרואין שמדליק כמנין הימים⁶² בודאי הוא [מהמהדרין] מן המהדרין, ורק אם נאמר דקאי על מהדרין ונמצא דבליל שלישי מדליק שלושים או ארבעים ביחד ואין הנרות כמספר הימים כלל יטעו דהוא מן המהדרין⁶³.

ועכ"פ מדברי כולם נלמד דבזמן הגמרא לא היה שום סברא דכל אחד מבני הבית ידליק בפני עצמו ולאפושי בברכות. ומשום הכי השתתף רבי זירא בפריטי, והבעה"ב הדליק גם עבורו נרות כמספר הימים ביחד עם נרותיו⁶⁴. והא דאח"כ אמר דקמדלקי עלי בגו ביתאי גם כן הכי פירושו דבביתו שהדליקו נרות כמנין בני הבית הדליקו גם נרות שלו. וכל זה ברור. ועיין בשו"ע סי' תרע"ז דאכסנאי צריך ליתן פרוטה לבעה"ב להשתתף עימו בשמן של חנוכה, וכתב המג"א בשם אגודה דצריך להוסיף מעט שמן בשבילו, בעל כרחך דברי האגודה קאי או על עיקר החיוב דסגי בנר איש וביתו ולכולם סגי בנר אחד או על המהדרין מן המהדרין ובמקום שנהגו כשיטת התוס' לכלל הבית מדליק נר אחד ומוסיף והולך. אבל להרמב"ם ודאי אם הוא מן המהדרין מן המהדרים לא שייך לומר בו שיוסיף מעט שמן עבורו דהרי מוכרח להדליק עבורו נרות כמספר הימים.

ובזה יתבאר מה דאיתא בשו"ע סי' תרע"א, שכתב המחבר, כמה נרות ידליק בליל ראשון אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך, ואפילו אם רבים בני הבית לא יוסיפו יותר [וזהו כהתוס']. וכתב הרמ"א, וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק וכן המנהג, ויזהרו ליתן כל אחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר. ובודאי דלכאורה צע"ג, דהרי דעת הרמב"ם להדיא אינו כן, רק בעה"ב מדליק לכולם ביחד⁶⁵. וצ"ל דהרמ"א סבירא ליה דכל זה היה בזמן הראשונים שהיו מדליקין מבחוץ דשיעורו בטפח הסמוך לפתח, ובודאי דלא היו יכולים להדליק כל

⁶⁰ שהרי קי"ל הדלקה עושה מצוה. [ומ"מ צריכים להדליק באופן שיהיה פרסומי ניסא גם אח"כ, כמוכח מההלכה של "שיעורא"].

⁶¹ ולכא' אפשר לומר ע"פ מנהג העולם בחנוכה לנהוג כ"מהדרין מן המהדרין", כמבואר בשו"ע שהביא רק אופן זה. ומ"מ נראה שצ"ע כך ליישב, שהרי לא ברור שמנהג זה היה כ"כ ברור כבר בתקופת תוס'. ועוד, שתוס' עסק בדברי הגמ', ולא שמענו שכבר אז היה מנהג כך.

⁶² והיינו שודאי גם הרואים הם שומרי תורה ומצוות, ויודעים מנין הימים, ולכן אם רואים מספר הנרות כמספר הימים ודאי יתלו שהדליק כמהדרין מן המהדרין לפי מספר הימים. וכ"כ בברכת אברהם לגר"א ארלנגר שליט"א עמ' קמח: "ואולי ס"ל לתוס' דמספר הימים ידוע, ותולין יותר בזה מאשר במספר בני הבית שבמקרה כמו מספר הימים".

⁶³ ויל"ע האם האמור כאן א"ש רק למה שביאר מקודם בדעת הרמב"ם שאחד מדליק הכל, או גם אם כ"א מדליק לחוד אבל מדליקים במקום אחד והרואים רואים שלושים או ארבעים.

⁶⁴ אע"פ שההידור הוא להדליק נרות כמנין אנשי ביתו, וכאן אינו ממש אנשי ביתו, וראה בקובץ פתח הבית עמ' סה (הו"ד בגמ' מתיבתא אוצר העיונים הערה כא) שהעיר בזה. ובהליכות שלמה לגרשו"א צ"ל עמ' רסב נקט שע"י ההשתתפות בפרוטה נעשה כאחד מבני הבית וכן נפטר בהדלקת בעל הבית.

⁶⁵ ובאמת י"א שהרמב"ם חולק על דעת הרמ"א, והסברא בזה באר בחידושי רי"ז הלוי על הרמב"ם שתלוי בשאלה בראשונים לגבי ברית מילה האם חוזרים על ציצין שאינם מעכבים אם כבר פירש מהמילה, והיינו האם יש אפשרות להידור בפני עצמו אחרי קיום גוף המצוה, וכמבואר בשו"ת בית הלוי ח"ב סי' מז, ואכמ"ל. וכאן בית הלוי נקט שגם הרמב"ם יעדיף כשאפשר את דרך הרמ"א.

אחד בפני עצמו ובמקום מיוחד⁶⁶, והיה אחד מדליק עבור כולם ביחד⁶⁷. אבל עכשיו דמדליק מבפנים, להנוהגים כהרמב"ם יותר טוב שכל אחד ידליק בעצמו נרותיו ובמקום מיוחד לא בערבוביא, וכדי לצאת ידי קושית התוס' גם להנוהגים בעיקר הדבר כהרמב"ם⁶⁸:

תם ולא נשלם, השבח לבורא עולם

ובבית הלוי שם דין בעוד קצת ענינים שקשורים מעט לחנוכה

⁶⁶ הנה מצד דין "טפח הסמוך" כתב בהליכות שלמה עמ' רסח שבמספר אנשים שמדליקים אחד ליד השני נחשבים כולם כ"טפח הסמוך", וכע"ז כתב הגרנ"ק שליט"א בחוט שני על חנוכה עמ' שיג. וכאן נראה שעיקר הערתו מצד שאי אפשר בפתח החצר מקום מיוחד ונבדל ממש לכל אחד. נולכא' לשיטת תוס' וש"ע שמדליקים בפתח החצר (ולא על פתח הבית כרמב"ם), וכמה בעלי בתים מדליקים אחד ליד השני בכניסה לחצר, א"כ לכאורה מבואר שלא חייבים מקום נפרד לכל אחד וגם לא "טפח הסמוך" לכל אחד, או שמבואר שאפשר מקום נפרד (כגון לפחות במנורה נפרדת) לכל אחד גם סמוך לפתח. וצ"ע מדוע קשיא לו כאן על המהדרין].

⁶⁷ באופן שא"א הדלקה בהיכר הימים (כ"א מדליק נפרד) אזי סובר הרמב"ם שעדיף שאחד ידליק (ולא התפרש הטעם), אבל כשיש אפשרות של היכר סובר הרמב"ם שמעלת ההיכר עדיפה מההנהגה שאחד ידליק לכולם.

⁶⁸ ויל"ע לפי זה מדוע בזמננו שחזרו רבים להדליק מבחוץ, עדיין נשארו המהדרין במנהג הרמ"א שכל אחד מדליק לעצמו (הערת הרב אריאב עוזר שליט"א, ר"י איתרי. וכן העיר בספר מנחת אברהם לרב אברהם צוריאלי שליט"א, נמצא באוצה"ח).

נספח א': האם יש חיוב משום חשדא כשלא מוטל עיקר החיוב

הנה כתבו רבותינו האחרונים לדון האם כשכבתה נר חנוכה צריכים להדליקה שוב מדין חשדא. וידועים דברי בית הלוי בענין, שלכאורה חייבים, אלא שצ"ע סתימת דברי הפוסקים שלא חייבו.

ובחכמת שלמה לגר"ש קלוגר (שו"ע סוף סי' תרע"א) כתב לחלק, שתקנו הדלקת נר משום חשדא דוקא אם כבר חייב בהדלקת נ"ח והוסיפו לו חיוב הדלקת נר נוסף, משא"כ בכבתה שפטור לגמרי ולא שייך לחייבו חיוב חדש משום חשדא. וז"ל: "דודאי משום חשדא לבד אינו מחוייב לעשות מעשה, רק היכי דבלאו הכי חייב לעשות, וכיון דבלאו הכי חייב לעשות צריך לעשות באופן שלא יהיה חשדא ג"כ. ולכך הכי נמי פאה, כיון דבלאו הכי חייב בפאה, וכן בנר חנוכה כיון דבלאו הכי חייב להדליק נר חנוכה, וכל זמן שלא הדליק חל החיוב על כל פתח, דבידו להדליק בזה או בזה, לכך חייב להדליק בשניהם, שלא יבוא לידי חשדא ג"כ. אבל כבתה כיון דכבר הדליק נר חנוכה כדינו ונפטר מחיוב, להדליק מחדש אח"כ עבור חשדא לבד, זה אינו חייב. וזה נכון בסברא".

וכן נקט הגרשז"א זצ"ל בחידושי כת"י על שבת, הובא בספר הליכות שלמה מועדים ח"ב עמ' רסה.

וכאן נוסף מעט ביאור בזה, ע"פ דין הדלקה מחמת חשדא באכסנאי. וז"ל הרמב"ם: "אורח שמדליקין עליו בתוך ביתו אינו צריך להדליק עליו במקום שנתארח בו, אין לו בית להדליק עליו בו צריך להדליק במקום שנתארח בו, ומשתתף עמהן בשמן, ואם היה לו בית בפני עצמו אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו צריך להדליק בבית שהוא בו מפני העוברין" (הל' חנוכה פ"ד הי"א).

ולכא' יסוד דבריו הוא ברי"ף שבת, ששם כתב שאם האכסנאי יש לו פתח בפני עצמו, אינו יכול להשתתף בפרוטות, ומדליק מפני החשד. והיינו שהוא כבית עם שני פתחים, ולכא' בעה"ב צריך להדליק בשני הפתחים משום חשדא, אלא שהטילו את החיוב הנ"ל על האכסנאי, יתכן משום שהוא זה שיכול, וכהאי גוונא דפסחים ד, א שחייבו בדיקת חמץ את השוכר אם היתה מסירת המפתח, משום שהוא זה שיכול, ועיי"ש בתוס'.

והרמב"ם שינה שני דברים מהרי"ף:

א. כתב "בית בפני עצמו", ולא פתח בפני עצמו .

ב. כתב "אע"פ שמדליקים עליו בתוך ביתו", ולא אע"פ שיכול להשתתף בפרוטות⁶⁹.

ונראה שאין כוונת הרמב"ם ב"בית בפני עצמו" לחדר בפני עצמו (כדרך הרי"ף), אלא נראה יותר שכוונתו לבית ממש⁷⁰, ולא מדיני אכסנאי, אלא מדובר באדם ששוכר דירה באיזה מקום, כגון לצורכי מסחר וכו' ויש לו ביתו הגמור אצל אשתו, ולכא' היה יכול לצאת בהדלקתה, וקמ"ל הרמב"ם חיוב הדלקה משום חשדא בבית זה (ולכן גם שינה הרמב"ם ל"מדליקים עליו", ולא להשתתף ב"פרוטות" שלא שייך בו).

⁶⁹ העיר על זה גם הבנין שלמה לגר"ש קלוגר על הרמב"ם שם.

⁷⁰ וכן מבואר שהבין בבנין שלמה לגר"ש קלוגר על הרמב"ם שם: "ויל"ד דמה קמ"ל זה הרי הוי ק"ו דמה בחצר שיש לו ב' פתחים דצריך להדליק בשניהן ומכש"כ אם אינו מדליק בחצר הזה כלל".

וא"כ יש כאן חידוש, שהרי אינו כשני פתחים שחייב גם ככה להדליק ומוסיף "חשדא", אלא יש כאן רק הדלקה משום חשדא. וביאור הדבר, שאע"פ שאינו מדליק בפועל מ"מ ההדלקה עליו בביתו נחשבת גם הדלקתו, ושאינו מכבתה הנר שאין זקוק לה ואין עליו כעת שום חיוב, וכחילוק החכמת שלמה והגרשז"א.

נספח ב': קיום מצוה מתמשכת

כתב רבינו (בד"ה רב אמר אין מדליקין מנר לנר) לדון האם מותר לפי שיטת רב ביום השלישי להדליק מהנר השני לנר השלישי, שהרי כל עוד שלא הדליק את השלישי לא הסתיימה המצוה (בהידור של לפי הימים): "ונמצא דכל ההידור נשלם רק כשמדליק השלישי וכל מצוותו של השני הוא רק כשמשלים להדליק השלישי ומקודם אין בו שום מצוה, וגם לרב שרי להדליק זה מזה".

ויל"ע בזה בגדרי מצוה מתמשכת, שיש לדון האם כל זמן שלא הסתיימה המצוה אינה נחשבת מצוה.

ובספירת העומר חזינן שגם לשיטת הלכות גדולות ועוד ראשונים שספירת העומר היא מצוה אחת, מ"מ מברכים על כל יום בפני עצמו, שכך מצוותה, כל יום מעשה בפני עצמו. וראה גם בבית מתתיהו ח"ב סי' כט.

ושער הציון סי' תרנא ס"ק כח כתב לבאר מדוע בסוכות אפשר לברך לפני היפוך או לקחת האתרוג, והרי לכא' כבר נטל חלק מהמינים: "רוצה לומר, דאף שאם כולן לפניו יכול ליטלן בזה אחר זה, מכל מקום כל כמה שאינו נוטל האתרוג לא קיים המצוה כלל, דמצוה אחת הן, לפיכך מקרי עובר לעשייתן".

וחזינן שאע"פ שכבר התחיל במעשה המצוה, מ"מ הואיל ולא סיים לקיימה "לא קיים המצוה כלל", וא"צ לברך לפני כן. ואולי אפ"ל שבספירת העומר, שכך הדרך היחידה בה, לקיימה כל יום, ולכן כל מעשה בפני עצמו נחשב חלק מהמצוה, גם עוד לפני סיומה. אבל בארבעת המינים שאפשר לקחת הכל ביחד, א"כ לקיחה של המינים בלי לקחת כולם לא נחשב עדיין למצוה.

וכן נראה פשוט בכל מצוה מתמשכת כגון מצוות של שמיעה ודיבור, ק"ש, ברהמ"ז, הלל, מגילה, וכו', שכל משך האמירה נחשב למצוה (אע"פ שלא יצא יד"ח אם לא סיים), ופשוט שנאמר בזה "העוסק במצוה פטור מן המצוה" גם באמצעיתה.

ולבאר דעת רבינו כאן שכל עוד שלא השלים את כל הדלקת הנרות של היום אין בזה כבר גדר מצוה, אפ"ל מצד שהוא בגדר רשות והידור ולא חובה ממש, וא"כ שלא מוטל עליו לסיים נמצא שכל עוד שלא סיים לא חשב כבר מצוה, משא"כ במצוה שחייב לסיימה א"כ הוה "עומד לסיימה" כבר מהתחלה, ודוק. [ועוד אפ"ל שגדר בזיון מצוה או אכחושי מצוה של סוגייתנו הוא בדוקא כשהיא מצוה ממש כבר כעת, ויל"ע].

נספח ג': הבנת דין השמנים והפתילות להנוכה שתלוי בשאלה האם כבתה זקוק לה

סתם הדברים אינו כבה

מבואר בסוגיה הראשונה של חנוכה, שבת כא. וכא., שלמ"ד כבתה זקוק לה צריך דוקא שמנים ופתילות טובים, ולמ"ד אין זקוק לה אפשר להדליק אפילו בשמנים ופתילות שאינם טובים.

ויל"ע טובא בסברא דהאי מילתא, שהרי גם למאן דאמר "אין זקוק לה", והיינו שס"ל הדלקה עושה מצוה (ר"ן שבת פרק ב, שו"ע סי' תרעג סע' ב), מ"מ צריך מעשה הדלקה טוב, שיוכל לדלוך חצי שעה, כמבואר לקמן כא: "אי נמי לשיעורא", וא"כ יל"ע מדוע שלא יצטרכו גם לשיטתו שמנים ופתילות טובים? ומהו ההבדל שהסוגיה נקטה בין כבתה זקוק לה ללא זקוק לה לגבי אלו שמנים ופתילות כשרים להדלקה?

והיא קושיית המאירי, רש"ש⁷¹, שפת אמת ובית הלוי.

ויסוד מונח בענין הם דברי המאירי, שגם השמנים והפתילות האלו הם טובים ודולקים, רק אינם בטוחים לגמרי בהדלקתם. וזה לשונו: "ושמא תאמר לכולם אף על פי שאין זקוק לה היאך מתירין לו לכתחילה לעשות המצוה שלא כראוי. מתוך מיעוט הזמן⁷² לא חששו, **סתם הדברים אינה כבה בשיעור זה**".

וכ"כ בבית הלוי בקונטרס על סוגיית חנוכה: "בגמרא מ"ט דרב קסבר כבתה אין זקוק לה. לכאורה קשה דהא גם למ"ד דאין זקוק לה מ"מ מודה דעיקר המצוה לכתחילה הוא שידלק כל משך הזמן, וכדתניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ולהך מ"ד מפרשין דהברייתא קאי **לשיעורא** שצריך ליתן בו שמן כשיעור הזה, וא"כ היאך רשאי להדליק בהני פסולים בשבת, והרי שמא יכבה ונמצא שלא דלק השיעור. וצ"ל דהך סברא דשמא יכבה אינו רק **חששא בעלמא**, ומשום הכי לא חיישין ליה רק אם נאמר דכשיכבה יש עליו חיוב להדליקה, אבל למ"ד דאין זקוק לה לא חיישין ליה כלל. שוב מצאתי כן במאירי וכו',

דהא עיקר החשש דשמא יכבה אינו רק **חששא בעלמא**, ותדע דהא למ"ד כבתה אין זקוק לה מותר להדליק בפסולים, והרי מבואר בשו"ע⁷³ שאם העמידו במקום הרוח לא יצא, וצ"ל דבהוא אינו רק חששא בעלמא, ולא דמי למקום הרוח דקרוב לודאי שיכבה".

⁷¹ זה לשונו: "גמרא וא"נ לשיעורא. לכאורה קשה דלפ"ז עכ"פ מוכח דלכתחלה צריך שידליק כשיעור הזה, ואם כן מדוע מתיר ר"ז לכתחילה להדליק באותן הפסולים שדרכן להכבות בתוך הזמן".

⁷² כידוע שבראשונים החל מהרי"ף והרמב"ם נקטו שהוא לערך חצי שעה בלבד. [אמנם בחידושי הריטב"א נקט שכל מקום לפי הזמן בו כלתה הרגל מהשוק, וא"כ בזמננו לעיתים הוא זמן ארוך מאד].

⁷³ כנראה כוונתו לאחרונים על השו"ע סי' תרעג סע' ב, עיי"ש במ"ב ס"ק כה. ובאמת שם מבואר בט"ז ס"ק י שידליק אח"כ בלי ברכה, מפני שמדמה זאת לשמנים שלא בטוח שיכבו: "כתוב בהג"ה להרי"ף אם הדליק בפני הרוח וכבתה יחזור וידליק במקום שאין הרוח מצויה דהוה כנותן שמן פחות מכשיעור. ונ"ל דאין צריך לברך שנית, דדלמא הוה כמו שמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה".

ובלשון הרמב"ן (שבת שם) משמע שמספיק אפילו מצב ספק שקול שיכבה: "ומדליקין בכל השמנים, דכיון שאפשר שלא יכבו אף על פי שפעמים שכבין לא איכפת לן". וכן משמע מלשון הפמ"ג (סי' תרעג מ"ז ס"ק י'): "ומה שכתב (הט"ז) במניח במקום הרוח כו' ואין מברך שנית, דשמא לא הוה ברור שיכבה, כמו שמנים פסולים דמדליק בהן". ויל"ע לדבריהם מדוע די בכך אף למ"ד אין זקוק לה, ועכ"פ במאירי מבואר האופן היותר פשוט, ש"סתם הדברים אינו כבה".

טעם המניעה למ"ד כבתה זקוק לה

ואם כן, צריך ביאור מדוע למ"ד "כבתה זקוק לה" אי אפשר להדליק בשמנים ופתילות האלו.

וכתב רש"י לבאר: "זקוק לה - לתקנה, הלכך צריך לכתחילה לעשות יפה, דילמא פשע ולא מתקן לה".

ונראה שאפשר לבאר דבר זה בשני אופנים:

א. אם יכבה יהיה חשש פשיעה⁷⁴, ולכן נלמדות שיש כאן רק חשש על גבי חשש, שמא יכבה ושמא אז יפשע רצו חכמים להרחיק מזה. אולי זה הפשט ברש"י, וכן נראה בברכת אברהם שם שלמד פשט ברש"י. לפי זה הוא סיבה חיצונית.

ב. למ"ד זקוק לה יש מעשה המצוה בהדלקה, וקיום המצוה כל הזמן. הדלקת נר חנוכה היא מצוה מתמשכת, שכל פרסומי ניסא במשך החצי שעה [משקיעה עד שכלתה] הוא קיום המצוה⁷⁵. לפי זה, אם יכבה הנר יוצא שהאדם לא קיים את המצוה, ולא

⁷⁴ לאו דוקא בהזדה, אלא בעצלנות (ראה רש"י ברכות מג, ב שפושע הוא עצלן), בדבר לא קל כמו זה, שצריך להשגיח על הנרות שלא יכבו. וגם יש בזה "מורה היתרא", שהרי סוף סוף כבר הדליק. וראה ברש"י שדן מהי הפשיעה שברש"י (תחילה חשב שפושע היינו מלשון פשע והזדה, ולבסוף כתב שהיינו כגון שכחה), וראה בית הלוי שגם ביאר ההוראת היתר שיש לו (נקט דוקא כגון שלא כבה לגמרי).

⁷⁵ הבנה ב"כבתה זקוק לה" שהוא גדר חדש במצוה, ולא רק חובת הדלקה מחדש כחוב חיצוני. והוא כבר נעוץ בלשון הר"ן והשו"ע ב"אין זקוק לה" שהוא מפני "הדלקה עושה מצוה", וממילא שמעינן שלמ"ד "זקוק לה" אין המצוה בהדלקה לבדה. והבנה זו תלויה גם במחלוקת התוס' והרמב"ן האם גם בהדלקת ערב שבת אומרים "זקוק לה", ואכמ"ל. [בחינושי החת"ס שבת שם כתב: "על כרחך פלוגתתם היא אי תיקנו שיהיה דולק כשיעור הזה ואי לא דלק לא קיים וצונו להדליק, או עיקר תקנתם רק שיהיה מדליק באופן שיהיה ראוי לדלוק כשיעור ותו לא איכפת לן אם דולק או לא". ובשו"ת בית אפרים או"ח סי' סג האריך הרבה בסוגיה זו, ובתחילה כתב שהיא מחלוקת עקרונית בגדר המצוה ("שנבין טעם הפלוגתא אי כבתה זקוק לה אם לא. ונראה דבהא פליגי דמ"ד כבתה אין זקוק לה ס"ל שלא הטילו חכמים על האדם רק שיתן בנר שמן כשיעור וידליקנה ועיקר חיובא אקרקפתא דגברא רמי רק להדליק וזהו ענין פרסום הנס במה שמדליק ושוב לא הוטל עליו חובה שיהא דולק והולך משך הזמן השיעור ואף אם כבתה לא איכפת ליה בהכי שכבר יש פרסום הנס במה שהדליק פתילה בנר שיש בו שמן כשיעור הזה ויש בזה זכר למנורה. משא"כ למ"ד כבתה זקוק לה לא כלתה המצוה במה שהדליק לבד שבאמת הוטל עליו חובה שיהא הנר דלוק כשיעור הזה ולכן כשכבה עליו חובה לחזור ולהדליקו דהך מ"ד ס"ל דגם משך הזמן הדלקה היא המצוה להיכר ופרסום הנס"), אבל בהמשך דבריו נראה כיוון אחר, שהוא אינו ממש בגדר המצוה לעיכובא ("דודאי הא דחיישינן דלמא פשע החשש הוא למ"ד כבתה זקוק לה שהוטלה עליו חובה שיהיה הנרות דולקות במשך הזמן הזה אבל מ"מ אם

אכפת לך במה שהדליק נרות טובים יחסית (שרק חשש שיכבו), שהרי קיי"ל אונסא לאו כמאן דעביד. ולכן חששו חכמים גם למיעוט שאולי יכבה, והצריכו נרות טובים. ואם ישאל השואל, והרי אם יכבה יוכל לתקן ולהדליק, ע"ז עונה רש"י שחוששים לפשיעת האדם בזה.

דרך האהל משה

הגאון רבי אלעזר משה הורוויץ זצ"ל אב"ד פינסק, בשו"ת אהל משה ח"ב סוף סי' ה כתב דרך נוספת לבאר את הסוגיה:

"נלע"ד לולי דברי רש"י, דטעם דאין מדליקין למ"ד כבתה זקוק, משום דלדידיה המצוה שתדלוק כל הזמן הראוי, משקיעת החמה עד שתכלה רגל, לפרסם ניסא, כפשטא דברייתא, וכשכבה רגע אחד מבטל המצוה". וכ"כ הוא בהגהותיו על הש"ס (הגהות הרא"מ הורוויץ) שבת שם.

שלוש דרכים נוספות בשפת אמת

בשפת אמת (שבת שם) גם התלבט בשאלה הזאת, ונראה בו שלוש אופנים ליישב, חלקם מחודשים:

א. למ"ד "אין זקוק לה" אכן לא סובר שצריך "שיעורא".
ובגמ' שבת כא, ב מבואר בתירוץ: "דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורא", ושם בתוס' (ד"ה דאי) כתב בשם הר"י פורת שיש ספק בזה, ולכן לא ברור שנקטינן כרישא "דאי לא אדליק מדליק". וא"כ לפי זה אפשר לומר שלא ברור כסיפא⁷⁶.
וע"ע בט"ז סי' תרעג ס"ק ב שמשמע ש"שיעורא" לעיכובא, וכתב ע"ז הפמ"ג שם: "הנה משמע בפחות מכשיעור מברך שנית, כבסימן תרע"ה סעיף ב ופרי חדש שם אות ב. וצ"ע, הא יש ב' תירוצים שבת כ"א ב' דאי לא מדליק כו' ולשיעורא, א"כ הדבר ספק. ומי שאין לו שמן כשיעור, היה נראה דידליק ולא יברך מספק, ומכאן משמע דאין מדליק כלל".
ובסי' תרעה כתב הפמ"ג במ"ז ס"ק ג: "מה שכתב המחבר בסעיף ב' נתן שמן אח"כ כשיעור לא יצא ידי חובתו, כתב הפרי חדש אות ב' דחזור ומברך. וצ"ע, הא שני תירוצים בגמרא שם כא, ב, ואי בעית אימא לשיעורא, ולתירוץ ראשון אין צריך ליתן שמן כשיעור, ואיך יברך ברכה מספק. וצ"ע".
[ובאמת שחוץ מהספק האם קיי"ל "לשיעורא", יש לדון מהו דין "לשיעורא"⁷⁷. וז"ל רש"י שם: "שיהא בה שמן כשיעור הזה". ולא פירש להדיא שכבר בשעת ההדלקה

דלק זמן מה בחיוב וכבתה ולא חזר והדליקה אין זה מבטלה ענין המצוה לגמרי, דהא שהוא זקוק לחזור ולהדליקה אינו רק מפרטי המצוה⁷⁸]].

⁷⁶ יל"ע בכללי הש"ס האם נאמרו כללים ב"אי נמי", שהיא הצעה שווה להצעה הראשונה, או יותר מחודשת/ פשוטה ממנה. ובספר דרכי הגמרא לרבי יצחק קאנפאנטון כתב: "איבעית אימא, אי נמי, תירוץ אחר תירוץ, והסתכל אם התירוץ השני הוא על צד היותר טוב, ר"ל לרווחא דמילתא או ראוי לסבול דוחק". ומבואר שאין הכרעה וכלל בדבר.

יהיה השיעור הנ"ל. וגם ברמב"ם (חנוכה פ"ד ה"ה) כתב בסתמא: "צריך ליתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק", ולא מפורש להדיא כשיטת הרא"ש וטוש"ע שכבר בתחילת ההדלקה ייתן שיעור זה. אמנם בפירוש מעשה רקח (שם פ"ד ה"ד) דעתו נוטה לבאר ברמב"ם שכבר מהתחלה ישים שיעור זה: "שכתב וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק, והוא ליה לכתוב וצריך שתהיה דולקת וכו', ומינה ודאי דצריך שיתן בה שיעור השמן, אלא נראה דמלתא אגב אורחיה קמ"ל, דס"ל כה"א הנ"ל דמתחילה צריך ליתן בה שיעור השמן דוקא". וצ"ע עדיין. וכן ברבינו חננאל שם סתם. ועכ"פ לענין הקושיה לעיל מדין שיעורא לדין כשרות השמנים וכו' נראה שאינו משנה כ"כ, וגם לפירוש רש"י והרמב"ם נצטרך לענות על השאלה מדוע מכשירים פתילות ושמנים שאינם מעולים].

ובשו"ע סי' תרעה סע' ב כתב: "יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר, כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור לא יצא ידי חובתו". ובפרי חדש שם כתב על זה: "תימה, מאחר שהרא"ש והטור כתבו כן, ולא אשכחן מאן דפליג עלייהו, והדין טעמו ונימוקו עמו, אמאי כתבו בשם יש מי שאומר, ולא כתבו בסתם⁷⁷. ומה שכתב לא יצא ידי חובתו, פירוש, וצריך לכבותה, ולחזור ולהדליק בברכה". והיינו שלשיטתו הוא דין ודאי, ולכן תמה על השו"ע מדוע כתב "יש אומרים", וגם נוקט שצריך לברך שוב. אבל יש אחרונים שנקטו שהוא דין ספק, וכ"פ המ"ב שם ס"ק ח להדליק שוב בלי ברכה, ודלא כפרי"ח. ויתכן שהוא קשור גם למש"כ לעיל שלא ברור ש"שיעורא" מחייב כבר מתחילת ההדלקה.

- ב. למ"ד "כבתה זקוק לה" לא תועיל ההדלקה הבאה לתקן, מפני שצריך מעשה הדלקה שממנו נמשך כל הקיום.
- ג. למ"ד "אין זקוק לה" סובר שלא מעכב בדיעבד "שיעורא".

ונביא כאן דברי השפת אמת בלשונם, לחיבת הקודש, וגם בגלל שהם מפוזרים במספר דיבורים שם⁷⁸:

- א. "שם בגמ' אמר רבא מ"ט דר"ה קסבר כבתה זקוק לה. וקשה מנ"ל הא, דילמא אינו זקוק ומ"מ לכתחילה כיון דצריך ליתן שמן כשיעור צריך נמי להיות פתילות שומנים דלא יכבו. ע"כ נראה דרבא לית ליה הך שינויא דגמ' לקמן דלשיעורא [כן י"ל בישוב סוגית הגמ', אכן להלכה ס"ל להפוס' כהאי שינויא דלשיעורא ואפילו הכי מדליקין בחנוכה בכל הפתילות ושמנים]."
- ב. "הנה עוד יש לתמוה אף אי אינו זקוק מ"מ שיעור צריך, ועט"ז (סוף סי' תרע"ג) הרגיש בזה,

.... ולולי פרש"י נראה בעזה"י פשוט דמה שישמור לעשות המצוה שלא לפשוט זה יעשה אח"כ אבל הדלקה זו עדיין חסר כנ"ל [דכיון דקיי"ל הדלקה עושה מצוה צריך להיות דולק

⁷⁷ ואכמ"ל בהבנת הרי"ף ויתכן גם הרמב"ם ש"שיעורא" היינו שאפשר לכבותה לאחר זמן. וברש"ש כתב שלפי זה ברור שמתורצת קושייתנו מדין שיעורא על דין השמנים.

⁷⁸ בערוה"ש שם סע' ד ובכה"ח שם ס"ק יד נקטו שהוא דין מוסכם, ומש"כ השו"ע "יש מי שאומר" מפני שכך דרכו כשלא מצא כן אלא באחד מהראשונים.

⁷⁹ הסוגריים המרובעים הם הוספות בשפת אמת מחתנו הגרי"מ בידרמן זצ"ל.

כל זמן מצותו מכוחו שלא יכבה למ"ד כבתה זקוק לה אבל אם בלא תיקון יכבה א"כ אינו עוד מכח הדלקתו לא קיים מצוה בהדלקה, וכעין הא דאמרי' בב"ק (כ"ג) דאפי' למ"ד דאשו משום חיציו מודה היכי דכלו לי' חיציו, א"כ גם בהדלקת נר דהוי כדולק מכוחו כמ"ש הנמוק"י שם נמי דוקא היכי דלא כלה כח הדלקה ידיה, כן נ"ל בביאור הדברים].

ג. "שם בגמ' א"נ לשיעורא. לכאורה הי' נראה לפרש לענין לכתחילה דצריך שידלוק כל הזמן אבל בדיעבד אינו זקוק אי כבתה, ואה"נ אי נתן בו פחות מכשיעור נמי יצא בדיעבד, דלהפוסקים דאפילו בדיעבד אינו יוצא בפחות משיעור תמוה טובא למה מדליקין בפתילות ושמנים הפסולים, דאם נאמר דלא שכיח שיכבו א"כ אפי' אי כבתה זקוק נמי לישתרי, ומאי שנא דלמ"ד זקוק חוששין טפי מלמ"ד אינו זקוק כיון דפחות משיעור מעכב, אלא ודאי כמ"ש דבדיעבד אינו מעכב לכן אין לחוש שמא יכבה, ולמ"ד זקוק מעכב אף דיעבד, ופי' לשיעורא היינו לכתחילה. אך הפוסקים לא כתבו".